

ደቂቀ እስጢፋኖስ

"በሕግ አምላክ"

(ትርጉም)

ጌታቸው ኃይሌ

ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፯ ዓ. ም.

የተርጓሚው መብት በሕግ የተጠበቀ ነው

© 2004 by Getatchew Haile, Avon, Minnesota
All Rights Reserved

Daqiqa Estifanos

ISBN: 0-9706663-2-2

Library of Congress Control Number: 2003099646

የመጽሐፉንና የሽፋኑን መልክ እንዲሁም መጠቀሙን ያዘጋጀው፡ አምነ አስፋው

የፊት ሽፋን፡ እግዝእትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ
(EMML 7219, f. 21b)

ይህን መጽሐፍ ለመግዛት
ከታች ባለው አድራሻ መጠየቅ ይቻላል::

Inquiries can be sent to:

Daqiqa Estifanos
P.O. Box 113
Avon, MN 56310, USA

ለሁለተኛ ጊዜ አያት ለመሆን ለበቃሁበት ዕለት ለጎዳር ፰ ቀን ፲፱፻፺ ዓ. ም.

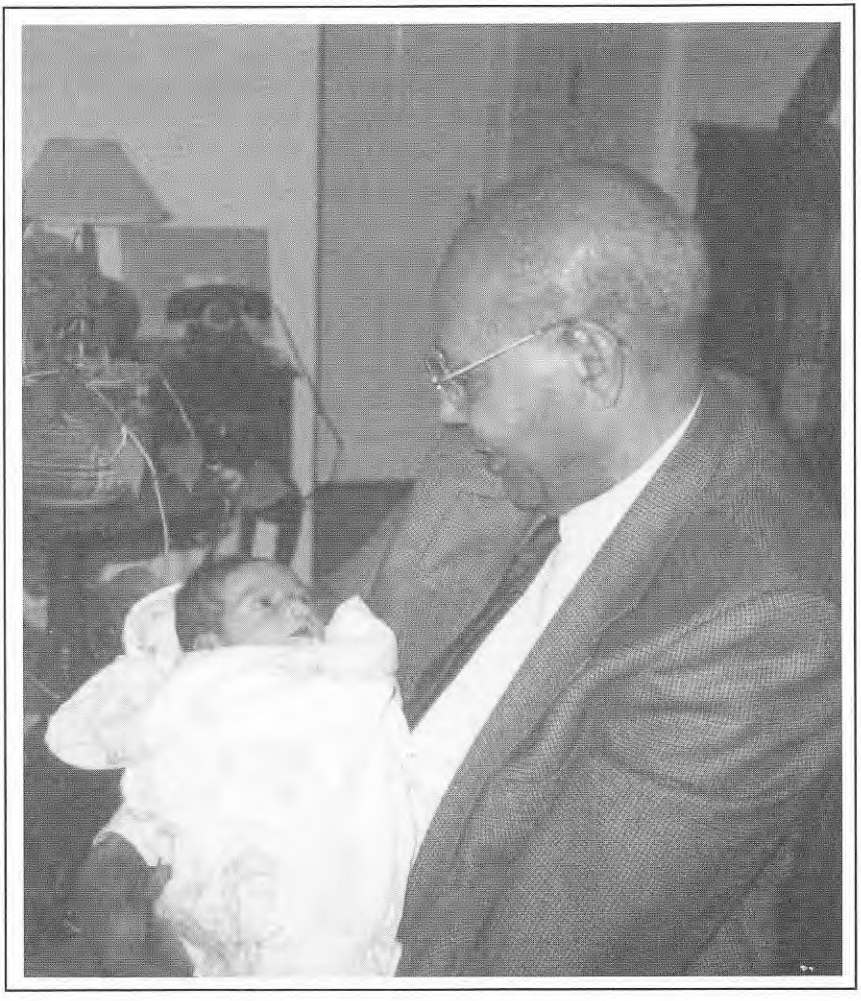

እንደ እናትህ ንጹሐ ኅልያ፡ ፈታሔ ጽድቅ፡ ርኅሩኀ ልብ፡
መፍቀሬ ሰብእ ወኮሉ ዘነፍስ ያድርግህ።

Deqiqe Istifanos: "behigg amlak" is a hagiographical history of the rise and fall of a group of Ethiopian monks who founded a fundamentalist movement that rocked both Church and State during the fourteenth and fifteenth centuries. The monks refused to bow before the cross, the icon of Madonna and Child or the king, maintaining that that form of worship was preserved only for the Trinity. They also insisted that asceticism, not observed at that time in the major monasteries, should be observed in all monasteries. These views were not shared by the establishment, and as the number of people attracted to the movement steadily grew, the palace and senior clergy became increasingly concerned. Ultimately, when the monks refused to compromise their principles, the palace destroyed them by meting out the most inhumane punishment.

Deqiqe Istifanos is a unique historical document about Ethiopia, especially of the 15th century. The book contains a translation into Amharic of preexisting Ge'ez texts that chronicle the lives of the leader of the movement, Abba Istifanos (Stephen), and his two successors, Abba Abekrezun and Abba Izra (Ezra). It includes also the translation of a Ge'ez text that describes the martyrdom of the many monks and nuns involved in the movement. The translations are preceded by the translator's extensive introduction about the movement. The document concludes with a bibliography and an index.

ማውጫ

ቀዳሚ ቃል (ከፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም) 13
መቅድም 17
መግቢያ 21
ደቂቀ አስጢፋኖስ 23
የአፄ ዘርአ ያዕቆብ አገዛዝ (1426-1460) 25
የሃይማኖት ውዝግብ 28
ብሔረ ብዙኃን 32
ቤተ ክርስቲያንን ያመሰጠ ዕድል 35
ውዝግብና ሥነ ጽሑፍ 36
ምንጮች 41
የገድለ አበው ወአኃው ምስክር 46
የመተርጉም ችግር 49
ደብረ ብርሃን 51

የእባ እስጢፋኖስ ገድል 55
መግቢያ 57
ትውልድና አድገት 57
መንፈሳዊ ጥሪ 59
ዓለምን ስንብት 61
ምንኵስና ለጻማ መጠመድ 62
አስተማሪነትና ጻማ 67
ብቃት 68
ቅናትና ግጭት 70
ከጳጳሱ ከአባ በርተሎሜዎስ ዘንድ 71
የመጀመሪያው ስደት 73
በተቈለፈ አግር ብረት በተቈለፈ አስር ቤት 74
ሁለተኛ ስደት--የደብረ ገርዜን መመሥረት 75
ሰይጣን የክስ መርዙን በደብሮቹ ላይ ረጨ 79
ከንጉሡ (ከአፄ ይሥሐቅ) አደባባይና ችሎት 82
የንጉሡና የንጉሡ መነኵሴዎች ፍርድ 89

አዲስ ንጉሥ (አፄ ዘርአ ያዕቆብ) ነገሠ፡ ክሱም ታደሰ 90
ከንጉሡ ጋራ የመጀመሪያው ግጭት 92
ፍርድና የግርፊያ ቅጣት 95
"መምህርህ ማነው?" 95
"አዲስ" የገዳም ኑሮ 96
ያለ ንጉሥ ፈቃድ "የእስጢፋኖስ ስም ከፍ ከፍ አለ" 98
ስለደብረ ጽዮን ጉባኤ ተጠራ 99
የንጉሥ ጥሪ 99
"ለምንድን ነው ሁል ጊዜ እንተ የምትለኝ?" 102
ቅጣት 103
ብርቱ ሕመም 104
የንጉሥ ምሕረት 104
አዲስ ክሰ፡ ግርፊያና እስራት 105
ወዲያው የተሻረ አዲስ ምሕረት 105
ለፍርድ ቀረቡ 108
በንጉሡ አደባባይ 109
ክትቦ ወደ ኤፋትና ወደ ጓትር ግዞት 110
አቡነ ገብረ ክርስቶስ ከንጉሡ ፊት 111
የአቡነ አስጢፋኖስ ዕረፍት 111
አስከሬኑን ለማፍለስ የተደረገ ሙከራ 112
ከመቃብሩ ፈውስ ማግኘት አስቆጣ 113
ሬሳቸው አስላም አገር እንዲቃጠል ትእዛዝ መጣ 114
የደቂቀ አስጢፋኖስ አዲስ ስደት 114
አስከሬኑን ከመቃብር አውጥተው ደበቁት 115

ገድለ አበው ወአኃው 117
የታኅሣሥ ፷፩ ምንባብ 119
መግቢያ 119
የደቂቀ አስጢፋኖስ ትምህርትና የአባ አስጢፋኖስ ገድል 119
ጦጵያ ላይ ዓሥር ሞቱ 119
"ለምን እንደ ሰው ሁሉ አታደርጉም?" 120
አስረኛ መጠየቅ ያሳስራል 120
የአባታቸውን ዐፅም ሲያፈልሱ የተያዙ 121
ለመበታተን ገዳም የማማረጥ ዕድል 122
በደጅ ጥናት መጉላላትና "ደብረ ጽዮን"--60 ሰው ተገረፈ 122
አቡነ በርተሎሚዎስና ፈላጊዎቹ ጉንጽ "ክርቸሌ" ገቡ 123
ከመንበርታ ወደ ጓትር--30ውም 123
ወንድም ገብረ ማርያም 124
የቍጥራቸው መብዛት አሰጋ--ጓደኛም ከዳ 126

የንግሥተ ማርያም ዕውቀት፥ ቄራጥነትና ቀኝጅና 127
አምሳ ስባቱንም በማነቆ አስረው አመጧቸው 128
"ተአምረ ማርያምን አጅ አይነሡም" 128
ለመቀጣት አሽቀድድም 128
የንጉሡ ጉባኤና የብሔረ ምርጋይ ስደት 129
አቡነ ገብረ ክርስቶስ 130
አቡነ ዞሲማስ 130
አንደገና ስበስቧቸው--136ቱ የጋሳ ግዞተኞች 130
አቡነ ይሥሐቅና ሊቀ ማኅበሩ 131
ከፍ ያለ ስደትና ብዙ ችግር 132
"ገድለ" ንግሥተ ማርያም 132
ወደ ጦር መምጫ ግዞት 133
የሊቀ ማኅበሩ ጉብኝት 134
"ዶክተር" ያፍቅረነ አግዚእና ባሕታዊቷ 134
ከንጉሡ እደባባይ--ክርክርና ዱላ 136
ፍሬምናጦስ ዘደብረ መገራን እና ቀሌምንጦስ ዘሀገረ ማርያም
ጠላት ሆኑ 137
ንጉሡ በነገሠባት የበዓሉ ቀን ጭቅጭቅ የለም 138
ትልቅ ጉባኤና ክርክር 138
የጸሎት ስዓት ደረስ 140
በአሳት አንፈታተን 140
"ገድለ" አማሆይ መክብዩ 142
የሰንበት ዕለት ምሕረት 142
ወደ ደብረ ቅፍርያ ግዞት--በአስጨናቂ ጉዞ 143
እንደገና ወደ ብሔረ ምርጋይ--40፥ 40 ለመገረፍ 144
አባ ተወልደ መድኅንና የደብረ ዕንፍራዙ መጋቢ 145
የዝራጐን ልጅ ብርሃነ መስቀልና ጉዳሌ 145
ለሐርላ ለዓደል ነጋዴዎች ሳይሸጥ ያመለጠ ወንድም 146
አባ ኤርምያስ ዘገዳመ በኬት 146
"የኢትዮጵያን ሃይማኖት ለምን ከሁለት ትከፍላላችሁ?" 147
የአባ መክሲሞስ ዘደብረ መዓራ ጠላትነት እና የቅፍርያ አስረኞች . . . 147
ጳጳሱ አንዲያወግዟቸው ታዘዙ 148
የቄርቁራ እስረኞችም ወደ ጳጳሱ ተላኩ 150
የጳጳሱ መፍትሔ 150
ወሳኝ ጉባኤ ታዘዘ 151
አዘራት ወደምትባል ምድር ግዞት 153
በአዲስ ክስ አዘራት ከምትባለው ምድር መልስ 154
ንጉሡ ከሹመቱ ያባረረው ተክለ ኢየሱስ ጠላት ሆነ 155
ምላስና አፍንጫ የመቁረጥ ቅጣት ተጀመረ 156

ስለ ደብረ ጽዮን ነገር--እንደገና 157
የቋንጃ መዘዛ ቅጣት ተጀመ፤ የ"ዘ" ክትባትና የጣና ግዞት 158
የረኀብ አድማ 162
የአድማው ውጤት 165
ጸጸትና ንስሐ 166
ተክለ ኢየሱስ ጠላት ሆነ--የንጉሡ ዓዋጅ 167
ሠራተኞቹንና ሠራዊቱን ተቆጣ 170
ግብጻውያን እንግዶች--በምድረ ፈራኅ 170
የሞት ፍርድ 171
ለመቀጣጫ በአምስት ከተሞች ተወገሩ 172
ብርሃን ወረደ 172
ታላቅ ተስቦ በንጉሡ ሰፈር 172
በማኑቆ ከታሰሩ ጋራ ስለሃይማኖት ክርክር 173
"አንዱ እግሬ ተረስቷችሁ ቋንጃውን አላወጣችሁምና ተመለሱ" 173
በአህያ ጭኖ ወደ ብሔረ ኤፋት--በሥቃይ 173
ባለጋራን ለማጥቃት የጠቀመ ዓዋጅ 175
የምድረ ፀጋም ኢትዮጵያውያን 176
"ገድለ" መርቆርዮስ 177
የፈጸጋር መልእክተኞችና መነሾሲቷ 178
መድኃኒት የማጠጣት ቅጣት ተጀመረ--
"ደሙ ... በሱ በራሱ ላይ ነው" 178
የምድረ ጸጋም ዘመቻ 179
አስላሙ የንጉሡ አማች ጠላት ሆነ 179
ኢባ "ደብረ ብርሃን" ተባለች 180
አበስኪሮንና እስጢፋኖስ ዋጋቸውን አገኙ 181

የመጋቢት ጅጅ ምንባብ 183
መግቢያ 183
ከመንበርታና ከዓጋሜ የተያዙ አስረኞች 183
ሃይማኖት የሚያስተው ሥቃይ 184
የዕርቅ ድርድር 184
የጦር ጎይሉ (የሠራዊቱ) ዓይነት 185
ተለቅቆ እንደገና ተያዘ 186
የግራ ስዎች ወረራ 187
ጉዳት ያደረሰው ከዳተኛ ወንድም 187
ምስጢረ ሥላሴ--ክርክር 187
ወደ ሀገረ በሊ ግዞት 189
አባ ሀብተ ማርያም ዘደብረ ሊባኖስ ጠላት ሆኑ 190
መጽሐፈ ብርሃን 191

መሐላ አልታዘዘም--ጊዮርጊስና ኢሳይያስ 191
እስረኛ ጎብኚዎቹ ታሰሩ 192
ያላለቀ የብሔረ በሊ የግዞት ጉዞ--"ስይፈን እታደንዝብኝ" 192
ከቆገት ወደ ፈጸጋር የተላኩ ታሰሩ 196
ተስቦ ገባ 196
ሹም ተስፋኑ ክርስቶስ ጠላት ሆነ 196
አባ ብእሴ ሰላምና አባ ሳሙኤል ጠላት ሆኑ 197
"በል እንደ ወንድ ውጋ" 198
እንደገና ተስቦና እፈላ--"እጆን እንድንላስመው የታለ?" 199
ብእሴ ሰላምና ሳሙኤል ሌሎችን አስገደሉ 200
በምድረ ቆገት የተያዙ 2 ወንድሞች 201
"እንደፈሪ ... ፊቴን አልሸፋፈንም" 202
በምድረ ጠዞ በረኃብ የሞተው 203
ምድረ ጋዘም ላይ የተያዙት ታረዱ 203
አባ ዘታኦስ ዘሰርማት ያመጡት ጉዳት 205
የወንድም ገብረ ዋሕድና የእማሆይ ማርያም ሠምራ ጸሎት 206
ቍራን የሚያመጣ የደብረ ብርሃን ብርድ 206
አባ ዕዝራ የያዟቸው በቀጋ እሾክ ተገረፉ 206
በገን ያሉት ደቂቀ አስጢፋኖስና ነገረ ፈጃቸው 207
የለከማ አስረኞች÷ እነ አባ አቡናፍር 208
የመጋርዳ አስረኞች 209
የመጨረሻው ታላቅ ጉባኤ 209
የወንድም ፍሬ ክርስቶስ አጠቃላይ ክስ 212
የደራሲው ማጠቃለያ 212
የንጉሡ የመጨረሻ ሙከራ 214
የሶስቱ የጦር ኀይል ክፍሎች ፍርድ 215
ምዕዳን 215
አሁንም አልሞቱም፤ ይነጋገራሉ 218
ወንድም ሊቃኖስና ረዳቱ 219
ቦሌ የሚጠጣው መምህር በርሶማና ወንድም መንቆርዮስ 219
የንጉሡ ፍጻሜ 221

የአባ አበክረዙን ገድል 225
መግቢያ 227
ትውልድና እስተዳደግ 227
መንፈላዊ ጥሪ 229
ምንኵስና 230
ከአባ አስጢፋኖስ ጋራ 230
መነኮሳቱ በአባ አስጢፋኖስ ላይ ተነሡ 231

ተሰድደው ለሥቃይ ተመለሱ 232
ተሰድደው የራሳቸውን ማኅበር (ገዳም) አቋቋሙ 233
ሰላማዊ ኑሮና እድገት 235
አባ አበክረዙን እልቅና ተመረጡ 236
ሰይጣን ሞገድ አሰነሣ 236
አባ አበክረዙን ከንጉሡ ፊት--ዕርቅ አልተቻለም 237
አባ እስጢፋኖስ ከንጉሡ ፊት 237
በአፈሳ ከንጉሡ ፊት 238
ወደ ምሥራቅ ስደት 239
አባታቸውን ሲፈልጉ ተያዙ 240
ምህልላ ያዙ 241
ወደ ሌሎች አገሮች ስደትና እስራት 241
በእርሻ ላይ ረኀብ 241
ሱባኤ 242
በየሀገሩ ያሉ እስረኞችን ጉብኝት 243
ሱባኤ 246
ብቃት 248
በብዙ አገሮች በዙል ወደ ትግራይ መልስ 248
ሰይጣን ተነሥቶ የአጋንንቱን ሽብር አሰነሣ 249
የመነኮሲቶቹ ጥያቄ መልስ አገኘ 249
የአባታቸውን ተዝካር ሲያወጡ ተከበቡ 250
ደጋፊ ከሚያገኙበት አገር ደረሱ--ዮሐንስና በኮረ ጽዮን 251
ታብርሃ ጽዮን 252
ለአዲስ ሰይጣናዊ ክስ መዘጋጀት 253
ዋሻ ውስጥ ወምበዴ ዘረፋቸው 255
በተምቤን ምድረ በዳ 256
በተቃጠለችባቸው ቤተ ክርስቲያን ምትክ 257
ቃለ ምዕዳን 258
ከዳተኛው ባስልዮስ 265
ከማይድን በሽታ ላይ ወደቁ 269
ሶስቱ የምንኮስና መንገዶች 273
"ከኢትዮጵያ ጋራ እየተፋረድኩ ነው" 276
ዘለዓለማዊ ዕረፍትና ቀብር 276

የአባ ዕዝራ ገድል 279
መግቢያ 281
ትውልድና አስተዳደግ 281
ምንኮስና 282
በቤተ እስጢፋኖስ ላይ ስለመጣ ግፍ 283

ካህን ቸገረ--የኢየሩሳሌም ጉዞ 283
በመንገድ ላይ የተነሣ ሁከት 285
የማርያው ሹም አስታራቂ ዳኝነት 286
በበረሐ የአምላክ ረድኤት 286
የአባ አስጢፋኖስ ዕረፍት 287
በምድረ በዳ ስንበት ማክበር 287
ኢየሩሳሌምም ተጨቃጨቁ 288
ለነአባ ዕዝራ ብርሃን ወረደላቸው 290
የአቡነ ዕዝራ ተግሣጽ 291
ፈተና 291
ክህነት ከማን መንበር ጳጳስ ይቀበሉ? 292
ወደ ኢትዮጵያ መልስ 293
ንጉሥ ናኦድ አቡነ ዕዝራን ስለመፈለጉ 293
ንጉሥ ናኦድ አቡነ ዕዝራን በክብር ተቀበላቸው 294
ከጳጳሱ (ከአቡነ ይሥሐቅ) ፊት 296
በቀድሞ ጳጳሳት የተገዘቱት ተፈቱ 297
አቡነ ዕዝራና ወንድሞቻቸው ከንጉሡ ፊት ቀረቡ 297
በንጉሡ ትእዛዝ የሃይማኖት ክርክር ተደረገ 297
የንጉሡ ፍርድ 301
ስለ ተግባረ እድ የንጉሡ ጥያቄና የአባ ዕዝራ መልስ 301
አባ ዕዝራና ወንድሞቻቸው ለሥራ ወደ አለመሌ ተላኩ 302
የአባ ዕዝራ ጸሎት በሽተኛ ፈወሰች 302
የወፍጮው መሣሪያ ተገጣጠመ 303
ወፍጮው በንጉሡ ፊት ተሞከረ 304
አቡነ ዕዝራና ደቂቀ አስጢፋኖስን የሚጠላ መኰንን 305
የጳጳሱ በጎ ሥራ 307
አቡነ ዕዝራ ለንጉሡ የሬሳ ሳጥን ሠሩለት 309
አቡነ ዕዝራና የቀንጡራሬ መነኮሳት 309
የንጉሥ ናኦድ ዕረፍት፥ የአቡነ ዕዝራ ሽሽት 310
ሰይጣን ሞገዶቹን አስነሣ 311
በጠና በሽታ ላይ 311
ዘለዓለማዊ ዕረፍት 312
መርዶ 312
አስከሬኑን አምጡ 313

ዋቢ መጻሕፍት 315
መጠቀሚም (በአቶ አምጎ አስፋው) 321

ሥዕሎች

ተርጓሚው እና ዓለማየሁ 3
የአርባዕቱ ወንጌላት አቅማራት (EMML 7219, f. 13a.) 20
አግዝአትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 4a.) 22
የንቅናቄው መሪ አቡነ አስጢፋኖስ
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 4b.) 56
የማቴዎስ የማርቆስ የሉቃስ ወንጌል አቅማራት
(EMML 7219, f. 14b.) 116
በግብጽ ምድረ በዳ የብሕትውና ምንኵስናን የጀመሩ አባ አንጦንስ
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 3b) 118
በግብጽ ምድረ በዳ በብሕትውና የኖሩ አባ ጳውሊ
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 2a.) 182
በግብጽ ምድረ በዳ የማኅበር ምንኵስናን የጀመሩ አባ ጳኮሚስ
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 2b.) . . . 224
የደብረ ገርዜን ሁለተኛው አበምኔት አቡነ አበክረዙን
(ከደቂቀ አስጢፋኖስ መጽሐፍ÷ MS Spencer 7, f. 113b.) 226
የማቴዎስና የማርቆስ ወንጌል አቅማራት (EMML 7219, f. 15a.) 278
አግዝአትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ
(EMML 7219, f. 21b.) 280

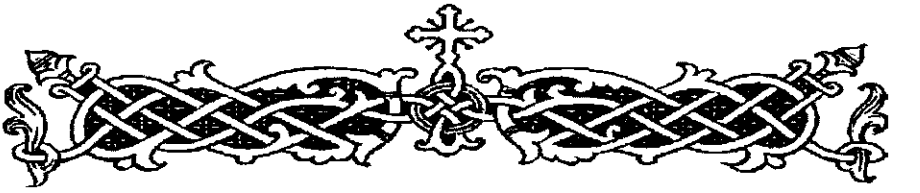

ቀዳሚ ቃል

በፕሮፌሰር ጌታቸው ኃይሌ ከግዕዝ ወደ አማርኛ የተተረጎመው የደቂቀ አስጢፋኖስ ስቆቃ ያስደነግጣል፤ ያሳዝናል፤ ያስቆጣል፤ የማናውቀውን ራሳችንን እርቃናችንን ያሳየናል። ከስድስት መቶ ዓመታት በኋላም ፍንክች አለማለታችን ውስጣችንን አንድንመረምር ያስገድደናል። ይህንን መጽሐፍ ሳነብብ ምዕራባውያን (በእንግሊዝኛ) "ቶርቸር" (የግዕዝ ጸሐፊዎች "ኮነኔ") የሚሉትን ስውን የማሰቃየትን ዘዴ እኛ የፈጠርነው መሰለኝ። ቻይናውያን በዚህ ክፉ ዘዴ እንደሚታሙ አውቃለሁ፤ እኛም ሆንን ቻይናውያን የታሪካችንን ርዝመትና ያለንበትን የደኻነት አዘቅት ለመገንዘብ ይህ የክፋት ዘዴአችን ማስረጃ ሆኖ ሊያገለግል የሚችል ይመስለኛል። ከሰዎች በፊት በሥልጣኔ በራፍ ላይ ደርሰን ከኋላችን የመጡት በአዳራሹ ሲገቡ እኛ አሁንም ውጭ ቆመን መቅረታችንና በልመና የምንኖር መሆናችን የገዢዎቻችን የአፈና ተግባር የማይቀር ውጤት ሆኖ ነው። በሕገ አራዊት አየተመራን የሰውነት ህብታችንን፥ አእምሮአችንንና መንፈሳችንን ታፍነን ኑሮአችንን የምናሻሽልበትን ዘዴ ለመፍጠር አልቻልንም።

በሌላ በኩል ደግሞ፥ መንፈሳዊ ወኔ የነበራቸውና ሐሳባቸውንና አምነታቸውን ማንንም ሳይፈሩ በአደባባይ ለማውጣት የቻሉ ሰዎች መገኘታቸው ከአፈናው ባሻገር ጭራሹን ባዶ አለመሆናችንን ያሳየናል። ትልቁ ነገር የነዚህን የደቂቀ አስጢፋኖስን ሐሳብና አምነት መቀበል ወይም አለመቀበል አይደለም፤ ትልቁ ቁምነገር አባ አስጢፋኖስ በማንም አፍአዊ ኃይል ተመርተው ወይም ተገድደው ሳይሆን በራሳቸው የውስጥ የአእምሮ ብርሃን ተጉዘው ከ"ሲወርድ ሲዋረድ" አስተሳሰብ ተላቅቀው ወደአንድ መደምደሚያ ላይ መድረሳቸው ነው። ለማንም ማጎበረስብ ለትምህርትና ለዕውቀት፥ ለአድገትና ለመሻሻል፥ የልማትና ለብልጽግና አዲስ ፊርን አየቀደዱ አዳዲስ ደረጃ ላይ የሚያደርሱት እንደዚህ ያሉ ሰዎች ናቸው። በኢትዮጵያ አንዲህ ያሉ ሰዎች እንደተወርዋሪ ኮከብ ብልጭ አያሉ ድርግም በማለታቸው አገሪቱ ከነሱ ልታገኝ የምትችለውን ዘለቄታ ያለው ጥቅም አጣች። የኢትዮጵያ ሊቃውንት "ሲወርድ ሲዋረድ" በሚል በማያስብና በማያሳስብ የቁልቁለት አስተሳሰብ ለብዙ ምእት ዓመታት ተጓዙ፤ ውጤቱ ዛሬ ያለንበት ደረጃ ነው።

የኢትዮጵያ የቤተ ክህነት ትምህርት አእምሮን የመሳል ከፍተኛ ችሎታ እንዳለው አያጠራጥርም። የተሳለና የሠለጠነ አእምሮ በጥልቀት ያስባል፤ ትክክለኛ የአስተሳሰብ ስልት በመከተልም አዲስ ሐሳቦችን

ያፈልቃል፣ አዲስ ሐሳቦች አዲሱን ትውልድ ወደአዲስ የእድገት ደረጃ ሳይ ያወጡታል፤ አዲስ ሐሳቦች ከቀዩ ሐሳቦች ጋራ እየተጋጩ በሕገ ጎልዮት ያሸነፈው ይቀጥላል፤ የተሸነፈው ይሞትና ወደታሪክ ማጎደር ይገባል። ወይም አዲሱና አሮጌው ተፋጭተው ከሁለቱም ውሕደት ሌላ አዲስ ሐሳብ ይወጣል። የምዕራቡ ጎብረተሰብ የተጓዘበት ዕውቀትን የማስፋት መንገድ ይህ ነው። በደቂቀ እስጢፋኖስ ሰቆቃ በግልጽ የምናየው ግን በእኛ ማጎበረሰብ አዲስ ሐሳብ ጠፋት ሆኖ መታየቱን ነው፣ ሕገ ጎልዮት በሕገ አራዊት መደቆሱን ነው። ሐሳብን በሐሳብ መቋቋም የማይችሉ የሥልጣን ጉጉት የእእምሮ ስንኩላን ያደረጋቸው የሚቀናቸውና የሚቀልላቸው የሚጠሉት ሐሳብ ማጎደር የሆነውን ሰው ማጥፋቱ ነው። የኖረውን ያለውን በግድ ተቀበሉ እየተባለ አዲስ ነገርን ማሰብና መግለጽ አደገኛ ተግባር እየሆነ ይሄዳል። በዚህም ምክንያት ማሰብን ማስቀረት የማይቻል ቢሆንም ሐሳብን በግልጽና በማያሻማ ቋንቋ ማውጣቱ ለኢትዮጵያውያን እስከዛሬ አስቸጋሪ ነው፤ ስውርና የተለባበሰ አነጋገር እስከዛሬም ባህላችን ሆኖ የቆየ ይመስለኛል።

ስለደቂቀ እስጢፋኖስ የተጻፈው ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያን ሕዝብ ታሪክና ባህል በአዲስ መንፈስ እንደገና እንድንመረምር የሚጋብዘን ይመስለኛል። ኢትዮጵያን የአይሁድ አገር ለማድረግ፣ የክርስቲያን አገር ለማድረግ፣ የእስላም አገር ለማድረግ የጠፋው የሰው ሕይወት፣ የፈሰሰው የሰው ደም፣ የወደመው ንብረት ለሕገ አራዊት እንደተገበረ መሥዋዕት ልንወስደው የምንችል ይመስለኛል። የሚያሳዝነው ለሕገ አራዊት መገበሩ ገና ዛሬም አለማብቃቱ ነው። ይህ ነው እያንዳንዳችን ራሳችንን እንድንጠይቅ የሚያስገድደን፣ ምንድን ነው በእኛ ውስጥ ወይም በባህላችን ውስጥ ሐሳብን እንደጠር የሚፈሩ ሰዎች አናታችን ላይ እንዲወጡ የሚያደርጋቸው? በተራው ኢትዮጵያዊም ዘንድ ቢሆን ይኸው ሐሳብን የመፍራት አዘማማያ እንዴት ባህል ሆነ? ጭቆናን የኢትዮጵያውያን ባሕርይ ያደረገው ምንድን ነው? ከማንም ሕዝብ የተለየ የጭቆና ዝንባሌ የለንም የሚሉ ሰዎች አሉ። ይህንን እውነት ለመካድ መሞከሩ አይረዳንም፣ መድኃኒት የሚሆነን መቀበሉና መመርመሩ ነው።

ጌታቸው በመግቢያው ላይ ደቂቀ እስጢፋኖስ ከማርቲን ሉተር ሠላሳ ዓመታት ቀድመው ተመሳሳይ አስተሳሰብ ያመጡ ሰዎች ነበሩ ይላል። ይህ ትልቅ ነጥብ ነው፣ ማርቲን ሉተር በአውሮፓውያን አእምሮ ላይ ያመጣው የአስተሳሰብ ለውጥ በሃይማኖት ላይ ብቻ ሳይሆን በይበልጥም በዓለማዊው ጉዳይ ላይ የነበረው ተጽእኖ ማክስ ቬበር በካቶሊኮችና በፕሮቴስታንቶች መሀከል የተፈጠረውን ልዩነት ለማሳየት በዘገበው አንድ የቀልድ አባባል ይገለጣል፤--"ወይ በደንብ ብላ፣ ወይ በደንብ ተኛ።"[1] ለዚህ የቬበር መጽሐፍ ቀዳሚ ቃሉን የጻፈው የእንግሊዙ የኢኮኖሚክስ ታሪክ ሊቅ ታውኒ ፕሮቴስታንትነት በአመጣው ለውጥ "ሥራ የኑሮ ዘዴ ብቻ ሳይሆን

1. Max Weber (tr. Talcott Parsons), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York, 1958, p. 41.

መንፈሳዊ ዓላማም አገኘ" ይላል::[2] እአምሮ ከአፈና ሲወጣና ነፃነትን ሲያገኝ ከሰው ልጅ ውስጥ የእግዚአብሔር እስትንፋስ ይወጣል፤ ወሰኑ የማይታወቅ የመፍጠር ችሎታ በተጨባጭ ተግባር ይገለጣል:: በዓለም ውስጥ ዛሬ በበለጸጉትና በሚደኸዩት አገሮች መሀከል ያለው ትልቁና ዋናው ልዩነት የአእምሮ ነፃነት ነው:: ለምሳሌ በሚደኸዩት አገሮች ውስጥ ባለው ግዙፍ የተፈጥሮ ሀብት ይበልጥ የሚጠቀሙበት የበለጸጉት አገሮች ናቸው:: በደቂቀ እስጢፋኖስም ላይ ቢሆን የአእምሮ ነፃነት ከሃይማኖት እጥር ውጭ ያለውን ዓለም የማሻሻል ችሎታን እያሳየ ነበር፤ እባ ዕዝራ ስለተግባረ እድ ተጠይቀው ሊያደርጉ የሚችሉትን ሁሉ ሲዘረዝሩ፤ የእግዚአብሔር እስትንፋስ በውስጣቸው መኖሩን ያልተገነዘበው የንጉሡ መልእክተኛ መልስ "ይህን ሁሉ እደርጋለሁ የምትለው እግዚአብሔር ነህ እንዴ?" የሚል ነበር::

እንድ ተጨማሪ ነጥብ መነሣት ያለበት ይመስለኛል፤ ከዕለት ተዕለት የኑሮ ትግል በቀር ማሰብን እንደሙያ የያዙ ሰዎች ከሃይማኖት ውጭ በኢትዮጵያ ነበሩ ለማለት ያስቸግራል፤ እነዚያውም በሃይማኖት እጥር ውስጥ ሆነው የማሰብ ችሎታቸውን ያሳዩ ሰዎች--እንደእባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው፥ ከዚያም በኋላ እንደፈላስፋው ዘርዓ ያዕቆብ ያሉት--ለስደትና ለስቃይ መዳረጋቸው፥ በኢትዮጵያ ውስጥ ማሰብ የተከለከለ ተግባር መሆኑን ነው:: ትምህርቱ በተራቀቀበት በሃይማኖቱ እጥር ውስጥ ማሰብ ከተከለከለ ትምህርት በሌለበት ከሃይማኖቱ እጥር ውጭ ማሰብ ጨንግፎአል ማለት ላይሆን እይቀርም:: በሃያኛው ምእት ዓመት የዘውዱ ሥርዓት ከፈጠረውና ከብዙ ዓመታት ትግል በኋላ የኢትዮጵያ መካነ ጎልዮት ከሆነው፥ ደርግ ቢያዳክመውም ካልገደለው ዩኒቨርሲቲ ወያኔ እርባ መምህራንን ማስወጣቱና ብዙዎቹን ለስደት መዳረጉ የሚያመለክተው እለመለወጣችንን ብቻ እይደለም፤ ከሃያኛው ምእት ዓመት ወደኋላ ተመልሰን እውንም በኢትዮጵያ ማሰብ የተከለከለ መሆኑን ነው:: በዚህም እኩይ የወያኔ ማን አለብኝነት ዩኒቨርስቲውን ቢያንስ ሠላሳ ዓመታት ወደኋላ እንደመለሱት ማሰብ ስለሚሳናቸው ሊገባቸው እይችልም፤ የአገሪቱን ዓይን እንደማጥፋት የሚቆጠር ነው::

ጌታቸው ስለደቂቀ እስጢፋኖስ "እበባቸውን አረገፉት፤ የእንቅስቃሴያቸውን ነበልባል ውሐ ቸልሰውበት ሳይቀጣጠል ቀረ" ሲል የደቂቀ እስጢፋኖስን ሐሳብና እምነት መዳፈን በሚገባ ይገልጠዋል:: ውጤቱ ግን በደቂቀ እስጢፋኖስ የተወሰነ እልነበረም፤ በእጠቃላይ በኢትዮጵያ የእእምሮ ነፃነት ተዳፍኖ እንዲቀርና ኢትዮጵያ በልጆቿ የእእምሮ ኃይል እንዳትጠቀምበት ሆኗል:: ይህም ደኻነታችንንና ኋላቀርነታችንን ፍንትው እድርጎ የሚያስረዳን ይመስለኛል::

ዛሬ የኢትዮጵያ ሕዝብ በወያኔ ባንቱስታን-መሰል የጎሳ ክፍፍል በሚታመስበትና በጥላቻና በመፈራራት መንፈላዊ ወኔው ተሙዋጥጦ ባለበት ጊዜ የደቂቀ እስጢፋኖስ ታሪክ ልዩ መልእክት አለው፤ እገዛዙ ምንም ያህል

2. *Ibid.*, p. 3.

በሕገ አራዊት ላይ የተመሠረተ ክፉ ጭካኔ ቢያላይም የሰው ልጅ መንፈስ የማይበገርና አምቢ ባይ መሆኑን ያሳየናል። ቁምነገሩ ደቂቀ እስጢፋኖስ መሸነፋቸው አይደለም፤ ቁምነገሩ እየተሰቃዩ መታገላቸው ላይ ነው፤ ለሕገ እራዊት እንንበረከክም ማለታቸው ነው። በጣም የሚያስደንቀው ነገር እንድም የደቂቀ እስጢፋኖስ እባል ሲሞት ሞተ እለመባሉ ነው፤ "ሰማዕትነቱን" ወይም "ገድሉን ፈጸመ" ይላሉ። ይህ እስተሳሰብ ጥልቅ መልእክት ያለው ሆኖ ይሰማኛል። የሰው ልጅ ሕይወት እንደእንስሳ ሕይወት አይደለም፤ ዓላማ እለው፤ መልእክት እለው። ቁምነገሩ ዓላማውን ወይም መልእክቱን መፈጸም ነው አንጂ መኖር ብቻ አይደለም፤ ሐሳብንና እምነትን እንደያዙ በነፃነት ማለፍ ሐሳብንና እምነትን አስረግጠ ከመኖር የተሻለ ነው ብለው የሚያምኑ ይመስለኛል። ለዛሬው ትውልድ ይህ ኃይለኛ መልእክት ነው።

የዛሬው ትውልድ ለፕሮፌሰር ጌታቸው ባለውለታ ነው፤ እነዚህ ለዐዋቂው ለውጪው ዓለም ክፍት ሆነው፥ ለባለቤቱ ለኢትዮጵያ ሕዝብ ተቆልፈውበት የነበሩ ጽሑፎች ናቸው። እስከዛሬ እንድም ንጉሥ ወይም ፕሬዚዳንት እነዚህን ታሪካዊ ሰነዶች እላስተረጎመና አላሳተመም። ጌታቸው በራሱ ጥረት ብቻ እነዚህን ጽሑፎች በእማርኛ አየተረጎመ ለመጀመሪያ ጊዜ ለንባብ ስላበቃቸውና ስለራሳችን እንድንማር በሩን ስለከፈተልን ከፍተኛ ምስጋና ይገባዋል። በበኩሌ የምጨምረው በዚህ ሳያበቃ እግዚእብሔር ዕድሜውንና ብርታቱን ሰጥቶት ሌሎቹንም እንዲያበረክትልን ነው።

መስፍን ወልደ ማርያም

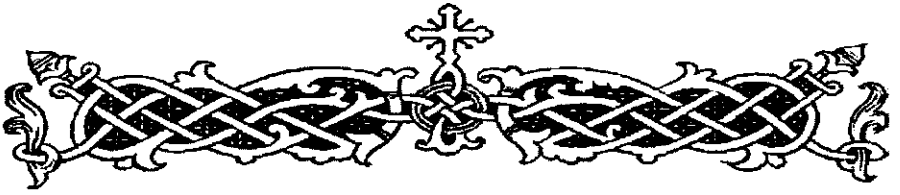

መቅድም

አባቶቻችን በግዕዝ ያወረሱንን የባህልና የታሪክ ቅርስ በአማርኛ ለዛሬው ትውልድ ለማላወቅ ባለኝ ምኞትና አቅድ መሠረት አነሆ ይህንን ሶስተኛውን መጽሐፍ--የአባ አስጢፋኖስንና የተከታዮቻቸውን ገድሎች--አቀርባለሁ። አንደኛው መጽሐፍ *ባሕረ ሐሳብ የዘመን ቁጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ* በሚል ርእስ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፫ ዓ. ም.፥ ሁለተኛው መጽሐፍ *የአባ ባሕርይ ድርሰቶች አሮምኛን ከሚመለከቱ ሌሎች ሰነዶች ጋራ* በሚል ርእስ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፰ ዓ. ም. ታትመዋል። አምላክ ፈቃዱ እስከሆነ ድረስ ጥረቱ ይቀጥላል፤ ፈቃዱ ቢሆንም ባይሆንም፥ መከሩ ብዙ ስለሆነ ለአማርኛ አንባቢዎች የመከሩን ጌታ የምለምንላቸው ወደ መከሩ ብዙ ሠራተኞች እንዲልክ ነው (ማቴ 9: 37-38)።

ለዚህ መጽሐፍ የመረጥኳቸው "የአባ አስጢፋኖስና የተከታዮቻቸው ገድሎች" የምላቸው *ገድለ አባ አስጢፋኖስን፥ ገድለ አበው ወአኃውን፥ ገድለ አባ አበክረዙንን፥ ገድለ አባ ዕዝራን* ሲሆን የማቀርበው የገድሎቹን የአማርኛ ትርጕሞቼን ነው። በመግቢያው እንደምገልጸው፥ የአባ አስጢፋኖስ ተከታዮች የሚታወቁት "ደቂቀ አስጢፋኖስ" በመባል ነው። ክረጅሙ ታሪካችን ውስጥ ለዛሬው አነዚህን ገድሎች የመረጥኩት ደቂቀ አስጢፋኖስ ከአኛ ዘመን በፊት ለእምነታቸው ምሳሌ የሌለው ከፍተኛ ትግል ያሳዩ ሆነው ስላገኘኋቸው ነው።

አዚህ በስደት በምኖርበት አገር አንዲት ኢትዮጵያዊት የዩኒቨርስቲ ተማሪ አግኝቼ ስንወያይ በጨዋታችን ላይ የደብረ ብርሃን ልጅ መሆኗን ነገረችኝ። "ከተማዋን የቁረቁሯት ዘርአ ያዕቆብ ናቸው ይባላል፤ መነኮሴ ነበሩ ወይ?" ብላ ጠየቀችኝ። የሀገርሽን ታሪክ አንቺ ንገሪኝ አንጂ" ብዬ ግዴታዋን ካስታወስኳት በኋላ የማውቀውን ነገርኳት።

"ደብር" የሚለው ቃል አንደ ደብረ ሊባኖስ፥ አንደ ደብረ ዳሞ ከገዳም ጋራ የተያያዘ ስለሆነ ስለ ደብረ ብርሃን ያላት ግምት ጭፍን ሙላ አልነበረም። ሆኖም ገዳም ያልሆኑትን አነደብረ ማርቆስን፥ አነደብረ ሲናን ልታስታውስም ትችል ነበረ።

ጥያቄዋን እዚህ ያነሣሁት ከዚህ ዛሬ ከማቀርበው መጽሐፍ ጋራ በሁለት በኩል በመያያዝ የትርጓሜ ጥረቴን የሚያጸድቅልኝ ሆኖ ስላገኘሁት ነው። የተያያዘው ባንድ በኩል ስለ ደብረ ብርሃን ስያሜ ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ ስለአሁኑ ወጣት ትምህርታዊ አስተዳደግ ነው። የስያሜውን ታሪክ ቀጥሎ የማቀርበውን መግቢያ እደመድምበታለሁ። አሁን የዛሬው ወጣት

ትምህርታዊ እሰተዳደግ ከዚህ ዛሬ ከማቀርበው መጽሐፍ ጋራ ግንኙነት አለው ያልኩበትን ምክንያት ላብራራ::

ያሁኑ ትውልድ ሲወርድ ሲዋረድ በመጣው መንገድ ታሪኩን እንዳያውቅ ህገሪቱ ብዙ መሥዋዕት ከፍላ ያመጣችው ዘመናዊው ሥርዓተ ትምህርት ከዚያ መንገድ እውጥቶ መስዶታል፤ ያ ሊያስተምረው የወለደው ሥርዓት እንዳያስተምረው ደግሞ የህገሩን ታሪክ ለማስተማር በቂ ዝግጅት አልነበረውም:: ሰለዚህ የህገሪቱ ጥረት በብዙ ረገድ የሚመሰገን ሆኖ ሳለ÷ ልጆቿን የህገር ታሪክ መሃይምናን አድርጎባታል:: አዲሱ ሥርዓት ታላቁ ዘርአ ያዕቆብ ማን እንደሆነ የማያውቁ የኮሌጅ ተማሪዎች (ያውም የደብረ ብርሃን ልጅ) አፍርቷል::

መቸም ያላስተማሩትን ልጅ ለምን አታውቅም ብሎ የሚወቅስ የለም:: እንግዲህ የፈሰሰ ሰለማይታፈስ የተሻለው መፍትሔ ወተቱን እንዳዲስ ማለብ ይመስለኛል:: ሙከራዬ ያንን ለማድረግ ነው::

ባንዱ መጽሐፌ ውስጥ የገለጽኩት ዕውቀት በሌላው መጽሐፌ መነሣት ሲያስፈልገው÷ በጽሕፈት ዓለም እንደተለመደው÷ ቀደም ብሎ በተጻፈው መጽሐፍ ውስጥ የተገለጠበትን ገጽ አመለክታለሁ እንጂ÷ እንደገና በመግለጽ ጊዜያችሁንና ጊዜዬን አላጠፋም:: ሰለዚህ ከኔ ጋራ ለመቆየት የፈለገ ሁሉ ቀድመው የታተሙትን መጽሐፎቼን ቢያገኝ ይጠቅመዋል::

ሌላው በዚህ አጋጣሚ ላስታውሰው የምፈልገው÷ በውጭ አገር ሊቃውንትና በኔም የታተሙ ብዙ ምንጮችን የምጠቅስ መሆኔን ነው:: ሆኖም ምንጮቹ የውጪ አይደሉም፤ ዋቢ ሰነዶቹ በውጭ ሊቃውንትና በኔም ተጠንተው ይታተሙ እንጂ÷ ደራሲዎቹ የኢትዮጵያ ሊቃውንት ናቸው::

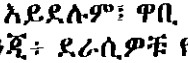

የፊተኞቹን ሁለቱን መጻሕፍት ሳዘጋጅ የረዱኝ ባለቤቴ ምሥራቅ አማረ÷ አጎታችን ወይዘሮ ማርታ አማረ÷ ወዳጄ አቶ አምነ አሰፋው ይኸንን መጽሐፍ ሳዘጋጅም በዚያው መጠን አብረውኝ ነበሩ:: ምሥራቅ ረቂቁን በመቀምር በመምታት፤ ማርታ የፊደል ግድፈት በመልቀም፤ አምነ ግልጽ ያልሆኑ አነጋገሮችን በመጠቆም÷ የፊደል ግድፈት በማረም÷ መጠቀሙንና ዋቢ መጻሕፍቱን በማዘጋጀት÷ በመጨረሻም ለመጽሐፉ ይኸንን መልክ በመሰጠት ረድተውኛል:: ይኸንን ሁሉ እኔው ራሴ ብቻዬን ለማድረግ ባለመገደዴ ራሴን ዕድለኛ አደርገዋለሁ:: በተለየ የአምነን እርዳታ ባላገኝ መጽሐፉ ለኅትመት አይበቃም ነበረ:: የረጅም ዘመን ወዳጄ ፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም ረቂቁን አንብቦ እንደሱ "ሕግ ይዳኘን" ከማለት በምንም ምክንያት ወደ ኋላ ላላሉ ኢትዮጵያውያን ታሪክ መግቢያውን የሚያዳብር "ቀዳሚ ቃል" ስለጻፈልኝ አመሰግናለሁ::

ለገድለ እስጢፋኖስና ለገድለ አበክረዙን ጥናቴ የኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጻሕፍት (Spencer Collection, The New York Public Library, Astor,

Lenox and Tilden Foundation) የSpencer 7ን ቅጂ፥ ለገድለ አስጢፋኖስ በተጨማሪ የሮማው የሊንቼ ሕዝባዊ አካዴሚ (Accademia Nazionale dei Lincei, Roma) በወዳጄ በፕሮፌሰር ላንፍራንኮ ሪቺ (Professor Lanfranco Ricci) እርዳታ የConti Rossini 48ን ቅጂ ስላቀረቡልኝ፥ መሥሪያ ቤቴ የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርስቲ የማይክሮፊልም ቤተ መጻሕፍት (Hill Monastic Manuscript Microfilm Library, Saint John's University, Collegeville, Minnesota) የገድለ አበው ወአኃውን ቅጂ (EMML 4) እና አስፈላጊ የቢሮ ድጋፍ ስላቀረበልኝ፥ ወዳጄ ዶ/ር ታየ አሰፋና አቶ ውዱ ጣፈጠ ካሱ አዲስ አበባ አለ የተባለውን የገድለ አስጢፋኖስን ቅጂ ሊያገኙልኝ ስለደከሙ፥ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የገድለ አበው ወአኃውን ቅጂ (ቍጥር 496) ዶ/ር ታየ አሰፋ እንዲቀዳልኝ በአቶ ደመቀ ብርሃኔ አማካይነት ስለፈቀደ ለሁሉም ከፍ ያለ ምስጋና አቀርባለሁ።

ይህ መጽሐፍም እንደ የአባ ባሕርይ ድርሰቶች ከአሜሪካኖቹ ዕለተ አኰቴት (Thanksgiving Day) ጋራ የተያያዘ ታሪክ አለው። የአባ አስጢፋኖስን ገድል ወደ አማርኛ የተረጐምኩት ልጃችን ሶስና የ2002 ዓ. እ.ን ዕለተ አኰቴት በዓል አብረናት ከቤተሰቧ ጋራ እንድናከብር፥ በዚያውም የሚኒሶታን ብርድ ለአንድ ወር ያህል አንድንርቅ፥ ከሁሉም ይበልጥ ግን ዓለማየሁን ስትገላገል አጠገቧ ሆነን "ማርያም፥ ማርያም" እንድንል ጋብዛን ሎስ አንጀለስ (ፓሳዲና) በነበርንበት ጊዜ ነው። በአምላክ ቸርነት ልጇን በሰላም ተገላግላ እንደገና አያቶች ለመሆን በቃን። የአኰቴቱን ዕለት ግን አብራን አልነበረችም፤ "ልጅ" ዓለማየሁ በመምጣት ላይ መሆኑን የበዓሉ ዋዜማ ላይ ስላስታወቀ፥ እናት አባቱ አራቱንም አያቶች ከቤታቸው ትተው ሐኪም ቤት ሄደው እዚያው አደሩ፤ ዕለቱንም እዚያው ዋሉ። ታሪኩ መጽሐፉን ለዚህ ዕለት መታሰቢያ ለማድረግ ተጨማሪ ምክንያት ሆነ።

ማስታወሻ:

(1) ምንጮችን በማስረጃነት በግርጌ ጎዳግ ላይ ስጠቅሳቸው መጀመሪያ ሙሉ አርእስታቸውን እስማለሁ፤ ከዚያ በኋላ እነሱኑ መጥቀስ ሲያስፈልገኝ መጀመሪያቸውንና ገጾቹን ብቻ እንጂ ሙሉ አርእስታቸውን አልደጋግምም። ሙሉ አርእስታቸውን ለማወቅ የሚፈልግ ወደ መጨረሻው በ"ዋቢ መጻሕፍት" ክፍል በየደራሲዎቻቸው ስም ተዘርዝረው ያገኛቸዋል።

(2) ስተረጉም የገድሎቹን የግዕዝ ገጾች/ቅጠሎች እየሰጠሁ ነው። ጥቅሙ ግዕዙን ከኔ ትርጉም ጋራ ለማስተያየት የሚፈልግ ያለበትን በቀላሉ እንዲያገኘው ነው። መቸም የግዕዝና የአማርኛ የዓረፍተ ነገር አሰካክ የተለያየ ስለሆነ አቅራቢያውን እንጅ ግዕዙ የሚጀምርበትን ልኩን ለማሳየት ፈጽሞ አይቻልም።

ጌታቸው ኃይሌ

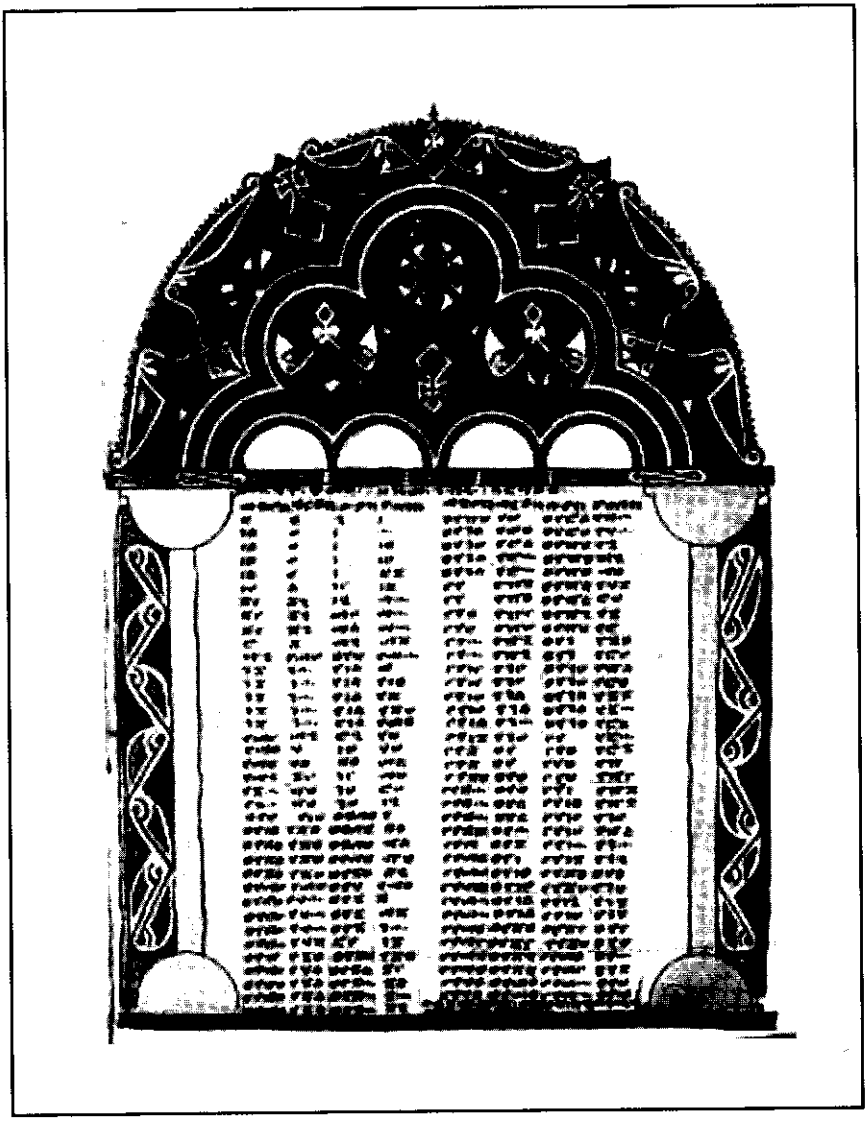

የአርባዕቱ ወንጌላት አቅማራት
(EMML 7219, f. 13a.)

መግቢያ

"ጽኑ ነቢይ ሲነግ እንደዚሁ ጽኑ ንጉሥ ያስነግል"

አባ እስጢፋኖስ

እግዝእትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ
(ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፡ MS Spencer 7, f. 4a.)

ደቂቀ እስጢፋኖስ

ታሪካቸውን እዚህ የማቀርበው አባ አስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው (ደቂቀ አስጢፋኖስ) የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የማትቀበላቸው አንዲያውም የተወገዙ አድርጋ የምታያቸው በዓሥራ አምስተኛው ምእት ዓመት ያበቡ የተሐድሶ አንቅስቃሴ መሪዎች ናቸው። አሕይዎና ተሐድሶ (Revival and Renewal or Reformation) ተደላድሎና ተመቻችቶ በተቀመጠው ሥርዓት (Establishment) ውስጥ የዛገና የሚራገፍ ነገር የሚያይ የአእምሮ ችሎታና የተፈጥሮ ተሰጥዎ ካላቸው ታላላቅ ሰዎች ዘንድ የሚመጡ ሐሳቦች ናቸው። እነዚህ ሰዎች "መለወጥ አለበት" የሚሉትን ለመለወጥ ቁርጠው ሲነሡ ደግሞ ታላቅነታቸው ወደ ገናናነት ያድጋል። ትውልድም አገሪቱ የነባ ሐሳብና የምርምር ሰዎች እንደነበሯት ሲያውቅ ይኰራል። የደቂቀ አስጢፋኖስን ገድሎች የማሳትመው በኛም አገር የሚያኰራ የአእምሮ አንቅስቃሴና ለአምነት መሞት የነበረ መሆኑን ላላዩ ለማሳየት ነው አንጂ አንቅስቃሴውን ለመደገፍ ወይም ለመቃወም ወይም እንደነሱ የንጉሥ ግርማ የማይፈሩ መንፈሳዊ አባቶች አልነበሩም ለማለት አይደለም። አባ አኖርዮስና አባ ፊልጶስ አፄ ዓምደ ጽዮን የአባቱን ዕቅብት ቢያገባ ሳይፈሩ ተናግረውታል፤ የቀጣቸው ቅጣትም ቀላል አልነበረም። ገድላቸው እንደሚመስክረው÷ ደማቸው እንደውሐ አስኪፈስ ገርፏቸዋል፤ ራቁራቸውን በገበያ መካከል አስኪዷቸዋል፤ አግዟቸዋል።[1] ቅጣቱ ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ቅጣት ቢያንስ የነሱን ቈራጥነት አያላንስውም።

ከላይ እንዳመለከትኩት÷ የአባ አስጢፋኖስ ተከታዮች "ደቂቀ አስጢፋኖስ" ይባላሉ። ደቂቅ ማለት "ልጆች" ማለት ሆኖ÷ እንደ "ደቀ መዝሙር" የተከታዮች መጠሪያ ነው። አንድ መነኮሴ በአንድ ገዳም መንኮሰ ሲኖር÷ በአንዳች ምክንያት ከዚያ ይወጣና የራሱን የብሕትውና (የባሕታዊነት) ኑሮ ይጀምራል። የአባትነት ስሙ አየገነነ ሲሄድ÷ ቀስ በቀስ

---

1. K. Conti Rossini, *Vitae Sanctorum Indigenarum I Gadla Baṣalota Mikā'ēl seu Acta Sancti Baṣalota Mikā'ēl, II Gadla Anorēwos seu Acta Sancti Honorri, CSCO*, vol. 28/11 (1962); Getatchew Haile, "The Translation of the Relics of Abunä Filəppos of Däbrä Libanos," *RSE*, vol. XXXIV (1992), pp. 75-113; B. Turaiev, *Vitae Sanctorum Indigenarum III Gadla Aron seu Acta Sancti Aaronis, IV Gadla Filpos seu Acta Sancti Philippi, CSCO*, vol. 30/13 (1961).

ሌሎችም እየመጡ የሱ ተከታዮች ይሆናሉ። በዚህ መንገድ ራሱን የቻለ አዲስ ደብር ይቋቋማል። የገዳሙ መሥራች "አባት"፥ "መምህር"፥ "አበምኔት"፥ ከተሾመም "ንቡረ እድ" ይባላል፤ ተከታዮቹ ገዳሙን የጀመረው መነኮሴ ልጆች ("ደቂቅ") ይባላሉ። ተከታዮችን ልጅ የሚያደርጋቸው ሥርዓቱን ሥርዓታቸው እምነቱን እምነታቸው ማድረጋቸውና ከገዳሙ መመንከላቸው ነው። ለምሳሌ፥ የደብረ ሊባኖስ መነኮሳት ገዳሙን ባቋቋሙት በአቡነ ተክለ ሃይማኖት ስም "ደቂቀ ተክለ ሃይማኖት" እንደሚባሉት ነው። የአባ አስጢፋኖስ ተከታዮችም "ደቂቀ አስጢፋኖስ" የሚባሉት ስለዚህ ነው፤ እምነታቸውን ለብዙ ዘመን እምነታቸው አድርገው ባወጡት ሥርዓት ኖረዋል። ሥርዓታቸው ሌሎች አድባራት ትተውታል የሚሉት የድኽነት፥ የስግደት፥ የጸሎት፥ የዝምተኝነት ኑሮ ሲሆን፥ እምነታቸው ለአብ፥ ለወልድ፥ ለመንፈስ ቅዱስ ካልሆነ በቀር (ለወላዲተ አምላክ) ሥዕል፥ ለመስቀል፥ ለንጉሥ አንሰግድም (አራስን የሚያስነብስ እጅ አንነሣም) ከቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት ውጪ የሆኑትን አንቀበልም ነው።

ደቂቀ አስጢፋኖስ ይወቁት አይወቁት አይታወቅም እንጂ፥ ለሥዕልና ለመስቀል አንሰግድም ማለት በኢትዮጵያ ታሪክ አዲስ ሐሳብ አይደለም። አነሱ ከመነሣታቸው ከመቶ እምሳ ዓመት ግድም በፊትም እዚያው እትግራይ ለሥዕልና ለመስቀል አንሰግድም፤ "ምክንያቱም ሥዕል ሰሌዳ ነው፤ መስቀልም የጎልጎታ ዕንጨት ነው" የሚሉ ታላላቅ ሰዎች ተነሥተው ነበረ። ግን አፄ ያግብአ ጽዮን (1278-1286) እመቤታችን ተገልጻልኝ፥ "ለሥዕሌና ለልጄ መስቀል መስገድ ይገባል" ብላኛለችና ያልታዘዘ "አንገቱ ለገመድ፥ ያከማቸው ንብረቱ ለሠራዊቱ፥ ቤቱ ከጠመንጃዬ አፍት ለምትወጣ እሳት ይዳረጋል" ሲል ስላወጀ ያገሩ ሰዎች ሁሉም፥ "ንጉሡ ያዘዘንን ሁሉ እናደርጋለን፤ ለመስቀልና ለሥዕል እንሰግዳለን" ብለው በመታዘዛቸው እንቅስቃሴው በዚህ አክትሟል።[2]

ደቂቀ አስጢፋኖስ የተነሡት በአፄ ይሥሐቅ (1406-1421) ዘመን ሲሆን ማርቲን ሉተር ጀርመን ላይ ተመሳሳይ ሐሳብ ይዞ ከመነሣቱ ከሰላሳ ዓመት ግድም በፊት ነው። ግን በየትም አገር ቢሆን በተደላደለው ሥርዓት ላይ ተመቻችተው የተቀመጡ ጎላፊዎች የሚነካቸውን ለውጥ ስለሚጠሉ እንዲህ ያለውን የለውጥ ጥሪ ይቃወሙታል። እንዲያውም ተጣሪዎቹን ባላቸው ሥጋዊና መንፈሳዊ ጎይል ሁሉ ሊያጠፏቸው ይሞክራሉ። በአባ አስጢፋኖስና በተከታዮቻቸው በደቂቀ አስጢፋኖስ ላይ የደረሰው ይህ ነው። አበባቸውን እረገፉት፤ የእንቅስቃሴያቸውን ነበልባል ውሐ ቸልሰውበት ሳይቀጣጠል ቀረ። የመንግሥቱ ጎይል የሚጋፉት አልነበረም። ሆኖም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ውጉዛን ታድርጋቸው እንጂ ተልእኳቸውን ውስጥ ውስጡን በጽሙና እየተቀበለችው በመሄድ ላይ እንዳለች ሥነ ጽሑፏ ይመሰክራል። እንደሚባለው ሳይሆን ሁል ጊዜ ሰላማዊና የማይቈረቍር

2. K. Conti Rossini, *Vitae Sanctorum Indiginarum I Acta Marqorēwos*, *CSCO*, vol. 33/16 (1965), pp. 12-14.

ተሐድሶን የሚቀበሉ መሪዎች አሏት። ቤተ ክርስቲያኗ ቅድስት ድንግል ወላዲተ አምላክን ታከብራለች እንጂ አታመልከም። ከእምነቷ ውጪ የሆኑ ሐሳቦች ሲነሡም በጉባኤ በውይይት ታስቀራቸዋለች።

ገድሎቻቸው እንደሚያሳዩት ደቂቀ አስጢፋኖስን መንፈሳዊ ሥልጣን ያላቸው ጳጳሳቱ ያወገዟቸው ለመሆኑ የማያከራክር ማስረጃ የለንም። ያወገዟቸው ወይም ተወግዘዋል የሚለው ንጉሡ አፄ ዘርአ ያዕቆብ (1426-1460) ነው። ታሪካቸውን ስናነብ እንደምናየው፥ መወገዛቸውን እነሱ አያምኑም፤ እንዲያውም ራሳቸውን የሚጠሩት "ቅዱሳን" (ቅዱሶች) አያሉ ነው። አባ አስጢፋኖስ በክሓዲነት ተከስሰው ከሱ በፊት በነገሡው በአፄ ይሥሐቅ ችሎት ቀርበው የገለጡት አምነታቸው አፄ ዘርአ ያዕቆብ ችሎት ሲቀርቡ ከገለጡት እምነታቸው የተለየ አልነበረም። ሆኖም በአፄ ይሥሐቅ ችሎት የተመሰገኑ መነኮሴ በአፄ ዘርአ ያዕቆብ ችሎት ተወገዙ።

የአፄ ዘርአ ያዕቆብ አገዛዝ (1426-1460)

ራቅ ብለው ሲያዩት ዘመኑ ሁሉ ያው ካልሆነ፥ የአፄ ዘርአ ያዕቆብን ዘመን ታሪክ ሳነብ "ምነው በዚያን ጊዜ በተወልድኩ" እና "እንኳን በዚያን ጊዜ ያልተወለድኩ" የሚሉ ሁለት ተቃራኒ ስሜቶች ይመጡብኛል። አፄ ዘርአ ያዕቆብ የስለት ልጅ ነበረ። እናቱ የፊተኛው ልጃ ስለሞተባት፥ "ያሁኑ ፅንሴ ተወልዶ በጤና ካደገ ለቅድስት ድንግል እመቤታችን አሰጠዋለሁ" ብላ ተስላ እንደነበረ ተጽፏል።[3] በእመቤታችን እርዳታ በሰላም በጤና ስለተወለደ ለሷ ከፍ ያለ ግዴታ የተሰማው ይመስላል። አባቱ ዳዊት የጀመረውን በፈረንሳይ፥ በእስፓኝ፥ በግብጽ፥ በፍልስጥኤም የተሠሩትን ታምሮቿን ወደ ግዕዝ መተርጐም[4] በሰፊው ቀጠለበት፤ የውጪውን አገር ማስተርጐም ብቻ ሳይሆን ኢትዮጵያ ውስጥ የሠራቻቸውን ተአምራት ሁሉ አየሰበሰበ በጽሑፍ አሰፈራቸው።[5] ጸሐፊዎች ሰብስቦ፥ *ተአምረ ማርያምን* እያስቀዳ በቅዳሴ ጊዜ አንደ ወንጌል በሥርዓት ቆመው እንዲያነቡት ለየገዳማቱ ላከላቸው፤ ይኸም አንድ የጭቅጭቅ ምንጭ ሆነ።

ለገዳማቱ በላከላቸው የ*ተአምረ ማርያም* መጽሐፍ መግቢያ ውስጥ "ፍጥረት ሁሉ ስለ እመቤታችን ተፈጠረ። አዳምና ሔዋንም ስለ እመቤታችን ተፈጠሩ"[6] የሚል፥ በሥርዓቱ ውስጥ "ቍርባን መቍረብ

3. Enrico Cerulli, "Le Etiopia del secolo XV in nuovi documenti storici," *Africa Italiana*, vol. V (1933), pp. 82-83.
4. Enrico Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria e le seu fonti nelle letterature del Medio Evo latino*, Rome 1943.
5. Getatchew Haile, *The Mariology of Emperor Zär'a Ya'əqob of Ethiopia*, Rome 1992, pp. 3-12.
6. *ተአምረ ማርያም። በግዕዝ ሥና በአማርኛ።* አዲስ አበባ ፲፱፻፷፭ ዓመተ ምሕረት፥ ገጽ 9.

ያልቻለ ተአምሯን ሰምቶ ወደ ቤቱ ይሂድ፤ አንደ ቊርባን ይቈጠርለታል"[7] የሚል፥ በተአምሮቿ ውስጥ ደግሞ ስንት ሰው በልቶ የፈጀ በላዔ ሰብእ (ሰው በላ) በቅድስት ማርያም ስም ለአንድ ሰተጠማ ሰው ውሐ ስለሰጠ ብቻ መንግሥተ ሰማያት ገባ የሚል ስላለበት አበምኔቶቹ ስለ ንጉሡ ትእዛዝ ምን እንደሚያደርጉ ተቸገሩ፤ አንዳንዶቹ ደፍረው ተቃውሞ ጀመሩ፤[8]

ወሰምዐ አሐዱ መነኮስ ንቡረ እድ ከመ ፈነወ ንጉሥ መጽሐፈ ተአምሪሃ ውስተ አብያተ ክርስቲያናት ወይቤ አንሰ ኢያበውእ ውስተ ደብርየ መጽሐፈ ተአምሪሃ ለእግዝእትነ ቅድስት ድንግል በፀኤ ማርያም ወላዲተ አምላክ ምንተኒ ለእመ ረሰዩኒ። ወይቤሎ አሐዱ ብእሲ ዘሰምዖ አንዘ ይብል ከመዝ ለምንትኑ አእባ ዘኢታብውእ ውስተ ደብርከ ተአምሪሃ ለእግዝእትነ ቅድስት ድንግል በፀኤ ማርያም ወላዲተ አምላክ። ወይቤ አንሰ አሜሀሮሙ ለደቂቅየ ጽኑዐ ትምህርተ (ትሕርምተ?) በከመ ገድለ መነኮሳት። ቦ አለ ሀለው ውስተ ጻማዕት ወቦ አለ ሀለዉ በትሕርምት። መሰለ ይሰምዑ መጽሐፈ ተአምሪሃ ለእግዝእትነ ቅድስት ድንግል በፀኤ ማርያም ወላዲተ አምላክ ዘከመ አድኅነቶሙ ለብዙኃን ኃጥአን እለገብሩ ኃጣውኢ ዓበይተ የኃድጉ አመንቱኒ ጻማሆሙ ወገድሉሙ ወይገብኡ ውስተ ንዝሕላል።

❖

አንድ ንቡረ እድ መነኮሴ ንጉሡ የተአምሯን መጽሐፍ ወደየቤተ ክርስቲያኖቹ እንደላክ ሲሰማ፥ "እኔ ምንም ቢያደርጉኝ የእመቤታችንን በፀ መንገድ ድንግል ቅድስት ማርያም ወላዲተ አምላክን የተአምሯን መጽሐፍ ከደብሬ አላስገባም" አለ። እንደዚህ ሲል የሰማው አንድ ሰው፥ "የእመቤታችንን በፀ መንገድ ድንግል ቅድስት ማርያም ወላዲተ አምላክን ተአምር ከገዳምህ የማታስገባው ለምንድን ነው?" አለው። "ልጆቼን በመነኮሳት ገድል ውስጥ እንዳለው ጽኑ ትምህርትን/ ጭምተኝነትን አስተምራለሁ፤ እነሱም አንዳንዶቹ በዋሻ ኑሮ ይኖራሉ፤ አንዳንዶቹ በጭምተኝነት ላይ ናቸው። ታላላቅ ኃጢአቶችን የሠሩ ብዙዎች ኃጢአተኞችን እንዳዳኑቻቸው የእመቤታችንን በፀ መንገድ ድንግል ቅድስት ማርያም ወላዲተ አምላክን ተአምር ሲሰሙ እነሱም ጻማቸውንና ገድላቸውን ትተው ንዝሕላሎች ይሆናሉ" አለው።

አፄ ዘርአ ያዕቆብ የተአምረ ማርያምን ቅጂ ለደቂቀ አስጢፋኖስ ገዳምም ልኮ እንደነበረና ከቤተ ክርስቲያናቸው ሥርዓት እንዳላስገቡት ምንጫቸው ይመስክራል፤[9]

---

7. አዚያው፥ ገጽ 19።
8. Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria*, pp. 18-19.
9. *ገድለ አበው ወአኃው*፥ EMML 4, f. 36b-37a, W. F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian*

(36^ሀ) ንጉሡ "መጽሐፈ ተአምረ ማርያምን አጅ አይነሡም" በሚል ከስ ወዳመጧቸው ወደ ፪ቱ፡ "የሚሏችሁ እውነት ነውን?" (ብሎ) ላከባቸው:: ፩ዱ ወንድም፡ "እኛ አጅ አንነሣም አላልንም፤ ብቻ አንድ ተሳላኪ ከወንጌል ንባብ በኋላ (እንዲነበብ) አንድ መጽሐፍ አመጣልኝ፤ "ይኼ መጽሐፍ ምንድን ነው?" አልኩት:: "መጽሐፈ ተአምረ ማርያም ነው" አለኝ:: "የሐዋርያት ሥርዓት አኮ እንደዚህ አይደለም:: ከአሪት፡ ከነቢያት፡ ከሐዋርያት ዜና መጻሕፍት ሁሉ (ተነብቦ)፡ ከዚያ ቀጥሎ፡ ወንጌል ይነበባል፤ ከጸሎት ፍጻሜ በኋላ ወንጌልና መስቀል አጅ ይነሣል" አልኩት:: የቃሌን መጨረሻ ሰምቶ መጽሐፉን ይዞ ሄደ:: ከዚያ በኋላ ያንን መጽሐፍ (37 ^ህ) እንዲሰጠኝ ጠየቅሁት፡ ሰጠኝ፤ አንብቤ አጅ ነሣሁት" አለ:: ንጉሡ፡ "ይኸን የምትለው ንቀህ አይደለምን?" አለው:: ያ ወንድም፡ "የምንቅ እንደሆነ አውን ፈትኑኝ" አለው:: ንጉሡ፡ "አጐንብሶ፡ ማንስ ተጐንብሶ?" አለ:: ከዚያ፡ ንጉሡ እንዲደበድቡት አዘዘ:: በዱላ ደበደቡት::

ዘመኑን የሚያንጓ የሚያደርገው ዘርአ ያዕቆብ በአንድ ገዳም ውስጥ ራሱን ሳይገልጽ በትምህርት እየታነጸ ያደገ ታላቅ ሊቅ[10] ከመሆኑም በላይ ድርጊቶች በጽሑፍ እንዲመዘገቡ ማድረጉ ነው:: ከሱ በፊት የነበሩ ሊቃውንት ያተኮሩት የውጪ መጻሕፍትን ወደ ግዕዝ በመተርጐም ዕውቀትን ከውጪ አገር ከማምጣቱ ላይ ነበረ:: ዘርአ ያዕቆብ ያንንም እያደረገ በተጨማሪ በካህናተ ደብተራነት[11] ከቤተ መንግሥት ከሚያገለግሉ ሊቃውንት ጋራ ብዙ ድርሰቶች ደርሷል::[12] ብሔራዊ ሥነ ጽሑፍ ከሱ አስቀድሞ በነበሩት በነቅዱስ ያሬድ፡ በነርቱዓ ሃይማኖትና በነአባ ጊዮርጊስ ዘጋሥጫ ቢጀመርም መዳበር የጀመረው በአፄ ዘርአ ያዕቆብ ዘመንና ጥረት ነው:: ስለ አርቶዶክስ ሃይማኖት ያለው እምነት ለጥቂቶቹ ሊቃውንት እልጥም ስላላቸው

Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa, and for the Monastic Manuscript Library, Collegeville, vol. I: Project Numbers 1-300, Collegeville, (Minnesota) 1975, p. 7. እዘህም ገጽ 128::

10. Taddesse Tamrat, *Church and State in Ethiopia 1270 - 1527*, Oxford 1972, p. 220-221.

11. "ካህናተ ደብተራ" (የድንኳን ካህናት) የሚባሉት ዱሮ ከቤተ መንግሥት ግቢ "በድንኳን" ባለው ታቦት አያገለግሉ ነገሥቱን ስለ ቤተ ክርስቲያን ሃይማኖት የሚያማክሯቸው ሊቃውንት ናቸው:: "ደብተራ" ማለት "ድንኳን" ሚለት ነው:: ግን ንጉሡ ሲጓዝ ካልሆነ በቀር ታቦቱ ሁል ጊዜ በደብተራ ውስጥ የሚቀመጥ አይመስለኝም:: "ደብተራ" የሚባለው ድንኳን ከብሉይ ኪዳን ሥርዓት ጋራ የተያያዘ ነው:: ንጉሥ ሰሎሞን መቅደስ እስኪሠራላት ድረስ ታቦተ ጽዮን የምትቀመጠው በደብተራ (በድንኳን) ነበረ:: ካህናቱም "ካህናተ ደብተራ" (ካህናተ ድንኳን) እንዳንዴም "ደብተራ" ይባላሉ::

12. የሚታወቁት መጻሕፍት ጌታቸው ኃይሌ፡ *ባሕረ ሐሳብ የዘመን ቁጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ*፡ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺ ዓ. ም. ገጽ 236 ላይ ተዘርዝረዋል::

(አንዳንዶቹም ዘንድ ኑፋቄ ስለነበረባቸው) ይቃወሙት ነበረ። እነሱን በየገዳማቸው እየዞረ መገሠጽ ስለማይችል ጉባኤ እየጠራ በራሱ ዳኝነት እየተከራከረ ይረታቸው ነበረ። የጉባኤውን ታሪክና ውሳኔ በጽሑፍ ስላስቀረልን አፄ ዘርአ ያዕቆብ ታሪክ ሠርቷል።[13] ኢትዮጵያ ውስጥ የተፈጸሙት ንጉሡ የሰበሰባቸው ተአምራትም የሥነ ጽሑፍና የታሪክ ምንጭነት አላቸው። ይህንን መግቢያ ለማዘጋጀት ካስቻሉኝ ምንጮች ውስጥ አንዱ *ተአምረ ማርያም* ነው።

ዘመኑን የማያንጓ የሚያደርገው ንጉሡ ከእሚያምነው በተለየ እምነታቸው በጸኑት ሊቃውንትና የሃይማኖት ሰዎች ላይ ያደርስባቸው የነበረው ጽኑ ቅጣት ነው። ምን ማለቴ እንደሆነ እዚህ የማቀርባቸው የአባ እስጢፋኖስና የተከታዮቻቸው ገድሎች ይገልጹልናል።

አፄ ዘርአ ያዕቆብ አባ እስጢፋኖስን "እስጢፋ"፥ ተከታዮቻቸውን "ደቂቀ እስጢፋ" ("የእስጢፋ ልጆች") ነበር የሚላቸው። አባ እስጢፋኖስን ለምን "እስጢፋ" እንደሚላቸው አልነገረንም፤ ግን ንጉሡ የሸሙጥ ስም ማውጣት ይችልበት ነበረ። ደቂቀ እስጢፋኖስ ሽሙጡ እንደገባቸው ከሆነ፥ "እስጢፋ በግብጽ ቋንቋ የሰይጣን ስም ስለሆነ የእግዚአብሔርን ቤት አስተዳዳሪ ሰይጣን፥ እኛን ልጆቹን የሰይጣን ልጆች ለማለት ነው" ይላሉ።[14] እነሱም አጻፋውን ሲሰጡት "ድብ ፀር" ("ጅብ ጠላት"--አያ ጂቦ)፥ "ዝራጐን" (ድራጎን) ይሉት ነበር።

የሃይማኖት ውዝግብ

የዘመኑ ዋና ዋና አከራካሪ ጥያቄዎች ስለ ምሥጢረ ሥላሴ፥ ስለ ምሥጢረ ሥጋዌ፥ ስለ ሰንበት አከባበር፥ ስለ ቤተ ክርስቲያን የሕግ መጻሕፍት ቍጥር፥ ቅድስት ድንግል ማርያምን፥ የቅዱሳን/ት ሥዕልን፥ መስቀልን ስለማክበር፥ ስለ ክርስቶስ ሁለተኛ መምጣትና ከጻድቃኑ ጋራ አንድ ሺህ ዓመት ስለ መንገሥ (ማለት ስለ "ደብረ ጽዮን" ወይም "ስለ ስምንተኛው ሺህ") ነበረ።

---

13. Getatchew Haile, "Religious Controversies and the Growth of Ethiopic Literature in the Fourteenth and Fifteenth Centuries," *OrChr*, vol. 65 (1981), pp. 102-136. ለምሳሌ፥ ዘሚካኤልና ገማልያል የሚባሉ ሁለት ሊቃውንት "አልቦቱ መልክዐ ለእግዚአብሔር ከመ መልክዐ ሰብእ" ("እግዚአብሔር የሰውን መልክ የሚመስል መልክ የለውም") በማለታቸው ንጉሡ ተቆጥቶ ሊከራከራቸውና ሊረታቸው የሊቃውንት ጉባኤ ሰብስቦ ነበረ። የዘመኑ ታላላቅ ሰዎች እነማን እንደነበሩ በከፊልም ቢሆን ለማወቅ የቻልነው ንጉሡ በጉባኤው ላይ የነበሩትን ሰዎች የሰም ዝርዝር ስለመዘገበልን ነው፤ Getatchew Haile, "The Homily of Zär'a Ya'əqob in honour of St. John the Evangelist," *OrChr*, vol. 67 (1983), pp. 150-151.

14. *ገድለ አበው መጻኑው*፤ EMML 4, ff. 84a and 142a. እዚህም ገጽ 167 እና 208።

እሁን ገድሎቻቸውን ወደ አማርኛ ተርጉሜ እዚህ ያቀረብኩት እባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው ከእዬ ዘርአ ያዕቆብ ጋራ የሚያጣላቸው ጉዳይ ንጉሡ እንደሚለው ከሆነ፥ ለመቤታችን ለቅድስት ድንግል ማርያምና ለክቡር መስቀል ስለማይሰግዱ ነው::[15] እነሱ የሚሉት ደግሞ ይሄ ሰበብ ነው፤ የሚያሳድዳቸው ለሱ ስላልሰገዱለት ነው::

እባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው ስግደትን ከእምልኮት ጋራ ስላያያዙት ከሰው ጋራ ሰላምታ ሲሰጣጡ እንኳን አንገታቸውን ሰብር አያደርጉም:: ሰነዶቻቸው እንደሚመሰክሩት፥ ስግደት ለእግዚአብሔር (ለአብ፥ ለወልድ፥ ለመንፈስ ቅዱስ) ካልሆነ በቀር ለሌላ አይገባም ይላሉ:: ንጉሡን ከችሎቱ ለጉባኤ የተሰበሰበው ሕዝብ ሁሉም ራሳቸውን ዝቅ በማድረግ (ምናልባትም ከመሬት ላይ በመውደቅ) ሰላምታ ሲሰጡት እነእባ እስጢፋኖስ ከፊቱ እንደ ጂብራ ተገትረው ይቀራሉ:: "ለምን እታሳነብሱም" ሲላቸው፥ "ለሰው መስገድ አይገባም፤ ለሰው መስገድ እምልኮ ባዕድ (እምላክ ያልሆነን ማምለክ) ነው:: ይገባል ካልክ ሕግ ይዳኘን" ብለው ምንም ነገር ሳይፈሩ በሕግ ቀጥ አድርገው ይከራከሩታል:: ጻድቆች ሳይቀሩ ለታላቅና ለባለሥልጣን ሰላምታ ሲሰጡ እንደሚያሳንብሱ (እንደሚሰግዱ) መጽሐፍ ሲጠቅስባቸው፥ "ለማስረጃነት ከነሱ ድክመት ይልቅ የማያልፈው የእግዚአብሔር ቃል ይበልጣል፤ ከኔ በቀር ለሌላ ለማንም እትሰገዱ ብሏል" ይሉታል፤ በእምነታቸው ሲጸኑበት አይቀጡ ቅጣት ይቀጣቸዋል::

ሕግ የሚሉት በብሉይና በሐዲስ ውስጥ ያሉትን የቤተ ክርስቲያን መጻሕፍትና *በመጽሐፈ ሲኖዶስና በመጽሐፈ ዲድስቅልያ* ውስጥ የተደነገገውን ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን ነው::[16] ይኸም ሆኖ የነሱ ምንጮች ናቸው እንጂ፥ ዘርአ ያዕቆብ በተወልን ሰነዶች ውስጥ "ስላልሰገዱልኝ ተጣላኋቸው" ሲል አላገኘሁም፤ እንዲህ ብሎ ይጽፋል ተብሎም አይገመትም፥ አይጠበቅምም::

ለንጉሡ ላለመስገድ የሰጡት ምክንያት በቂ ቢመስልም፥ ጦሩ እየተሰበቀ፥ ሰይፉ እያውለበለበ ፊት ለፊት ሲመጣባቸው፥ "ለንጉሥ አንገትን ሰብር አድርጎ እጅ መንሣት አምልኮ አይደለም" ብለው ማምለጥ ሲችሉ እስከመጨረሻው እንዲጨክኑ ትልቅ ተጽዕኖ ያደረገባቸው አንድ ከመጽሐፈ መነኮሳት ያገኙት ታሪክ ይመስለኛል:: ታሪኩ እንዲህ ይላል፤[17]

> ደግሞ ያ ወንድም እባ ቆረኒሰ ከአስቄጥስ የወጣው ጊዜ ያለኝን ነገረኝ፤ የግብጽን ምድረ በዳ አልፌ አዚያ ትንሽ ሰሌን ሰጐነጉን ብዙ አርኩስ መንፈሶች በጣም በሚያስፈራ ግርማ ሆነው ወታደሮች መሰለው ``

15. *ተአምረ ማርያም*፥ ገጽ 112-121::
16. በእጅ የተቀዳ *መጽሐፈ ሲኖዶስ* በታላላቅ ቤተ ክርስቲያኖችና በውጪ አገርም በአንዳንድ የምርምር ቤተ መጻሕፍት ይገኛል፤ ግን ሰላልታተመ ሁሉም በቀላሉ አግኝቶ የሚጠቅሰውን አንድ ምንጭ መጥቀስ አልተቻለም::
17. Victor Arras, *Collectio Monastico, CSCO*, vol. 238/45 (1963), p. 123.

መጡ። ከነዚያ መንፈሶች ውስጥ ጥቂቶቹ ወደኔ ወደ ውስጥ ገቡና፡ "ተነሥ ውጣ፤ ንጉሡ ጠርቶሃል" አሉኝ። "አልወጣም" አልኳቸው። የምጐነጉነውን ከአጀ ነጠቁኝና "ና ተነሥ፤ ንጉሡ ጠርቶሃል ስንልህ ቁጭ ብለህ ትጐነጉናለህ!" ብለው ደበደቡኝ። በግድ እየጎተቱ ወደ ውጪ አወጡኝ። ለመለከት ፩ ከዙፋን ላይ የተቀመጠ አየሁ። "ንጉሥ ነው፤ ስገድለት" አሉኝ። "አልሰግድም" አልኳቸው። እንደገና ደበደቡኝና የሞተ ያህል ከመሬት ላይ ጣሉኝ።

ከመሬት ላይ ስወድቅ ትተውኝ ሄዱ። አንድ (መንፈስ?) ወደኔ መጥቶ ቀስቀስኝና "ያንተው ነኝ፤ ከዚህ ተነሣ" አለኝ። ሲያነሣኝ ጎይል አግኝቼ ተነሣሁ። ማርፋትም ሆነ ወይም በሥጋዬ ላይ አንዳች ቍስል ምንም ነገር አላየሁም። "አስካሁን የት ነበርክ?" ብለው፤ "እዚሁ ነበርኩ፤ ዝም ያልኩህ ትታገሥ ወይም ያቅትህ አንደሆነ ለማየት ነው" አለኝ።

አስጢፋኖሳውያንም ለሥዕልና ለመስቀል (ከመጀመሪያው ላይ ለቅድስት ድንግል ማርያምም) አንስግድም ማለታቸውን አይክዱም። ለአብ፡ ለወልድ፡ ለመንፈስ ቅዱስ ካልሆነ በቀር "ለሌላ" አለመስገዳቸው ከተረጋገጠ፡ "ሌላ" ንጉሥን እንደሚጨምር ሁሉ መስቀልን፡ ሥዕልን፡ ከዚያም አልፎ መላእክትን፡ ቅዱሳንን፡ (ቅድስት ማርያምን) መጨመር አለበት፤ አለዚያ "ሌላ" የሚለው ቃል ትርጉሙ ይቃወሳል። እንዲያውም ከጳጳሱ ከአባ ገብርኤል ዘንድ ባቀረቧቸው ጊዜ፡ ጳጳሱ *"ለምን ኢትሰግዱ ለማርያም"* ("ለማርያም ለምን አትስግዱም?") ብለው ቢጠይቋቸው፡ *"አኮ ዘረከብነ ቅድመዝ እንዘ ይብል እሰግድ ለማርያም ዘእንበለ ዘይትበሀል እሰግድ ለአብ ወወልደ ወመንፈስ ቅዱስ"* ("ከዚህ በፊት ለአብ፡ ለወልድ፡ ለመንፈስ ቅዱስ እስግዳለሁ የሚባል እንጂ ለማርያም እስግዳለሁ የሚል አላገኘንም") የሚል መልስ እንደሰጧቸው ራሳቸው ነግረውናል።[18]

አለመስገድን እንደ አለማክበር አያዩትም፤ እመቤታችንን ማክበራቸው አያጠራጥርም፤ "ምስለ ፍቁር ወልዳ" የሚባለውን ቅድስት ማርያም ልጇን (ጌታችንን) ታቅፋ የሚያሳየውን ሥዕል በየመጽሐፎቻቸው ውስጥ ሥለው ተገኝቷል፤ በራሳቸው በአባ አስጢፋኖስ ገድል ውስጥም አለ (ገጽ 22ን ተመልከት)። በዚያ ላይ እንደ ሌሎቹ ሁሉ የቅዱስ ኤፍሬምን *ውዳሴ ማርያም* እና የቅዱስ ያሬድን *አንቀጸ ብርሃን* ይደግሙ ነበረ። እነዚህ ሁለት ድርሰቶች እመቤታችንን የሚያደንቁና የሚያመሰግኑ፡ በየአንቀጹ *"ለአሊ ለነ ቅድስት"* (ቅድስት ሆይ፡ ጎጢአታችንን ይቅር እንዲለን ክልጇሽ ከወዳጂሽ ዘንድ አማልጂን) የሚል ንባብ ያለባቸው ናቸው። ጳጳሱም ለቅድስት ድንግል ማርያም ብትስግዱ ስሕተት አይሆንባችሁም ብለዋቸው አብረው መስገዳቸውን ራሳቸው መስክረዋል።

ንጉሡ ያገኘባቸው ወንጀል (ጎጢአት) ለቅድስት ማርያም አለመስገዳቸው ሳይሆን፡ *"ወቅድመ ሥዕላ ሰግዱ"* (በሥዕሏ ፊትም ስገዱ)[19]

---

18. *ገድለ አበው ወአኃው*፤ EMML 4, f. 62b. አዚህም ገጽ 149።

19. *ተአምረ ማርያም*፤ ገጽ 11።

ብሎ ለሕዝበ ክርስቲያኑ ያወጀውን ዓዋጅ አለመቀበላቸው መሆኑ ግልጽ ነው። አንድ ጊዜ "ምስለ ፍቁር ወልዳ" የሚባለውን ሥዕል ቢያሳዩዋቸው ሥዕሉን እድንቀው፥ "ለሰው ሥራ አትስገድ" የሚለውን አምላካዊ ትእዛዝ ለማስታወስ፥ "የሰው ሥራ ነው" አሉ። ግን ለቅድስት ማርያም ሥዕልና ለክቡር መስቀል አንሰግድም ማለታቸውንም ቢሆን የአስጢፋኖሳዊው አባ ዕዝራ ገድል እንደሚመሰክረው የኋለኞቹ ልጆች ትተውታል።[20]

አፄ ዘርአ ያዕቆብ ደቂቀ አስጢፋኖስን ስለ ምስጢረ ሥላሴ የሚከሳቸው፥ አብ ወልድ፥ መንፈስ ቅዱስን ለየራሳቸው በራሳቸው ቃል ይናገራሉ ስለሚሏቸው ሶስት አማልክት እደረጋችኋቸው ብሎ ነው። ወልድ ቃል ስለሆነ ቃልነቱ ለአብና ለመንፈስ ቅዱስም ነው ሲሳቸው አብ እና መንፈስ ቅዱስ በራሳቸው ቃል እንደተናገሩ መጽሐፍ ይጠቅሱበታል።

"ደብረ ጽዮን የለም" ብለው የሚከራከሩ ግን ደቂቀ አስጢፋኖስ ሳይሆኑ ዘሚካኤልና ገማልያል የሚባሉ ሌሎች ሊቃውንት ናቸው። "ደብረ ጽዮን" ክርስቶስ ከጻድቃኑ ጋራ የሚገዛበት የአንድ ሺህ ዓመት ዘመን ነው፥ "ምሳሕ በደብረ ጽዮን" ("በደብረ ጽዮን ምሳ") አንዳንዴም "ምሳሐ ከብካብ" ("የሠርግ ምሳ")፥ "መብልዕ ዘ፲፻" ("የአንድ ሺህ (ዓመት) መብል")፥ "ማእድ ዘ፲፻" ("የአንድ ሺህ (ዓመት የምግብ) ገበታ") ይሉታል፤ መጽሐፈ ድጓው "መንግሥተ ደብረ ጽዮን" ይለዋል። *መሠረቱ ራእየ ዮሐንስ፥ ተእምረ ኢየሱስ፥ ትምህርተ ሃቡላት* ሲሆኑ ሌሎች የጸሎት ድርሰቶች፥ በተለየም አንዳንድ አኩቴተ ቍርባኖች፥ ይጠቅሱታል፤ አምነቱ ስለ ስምንተኛው ሺህ ከሚታመንበት ጋራ የተያያዘ ነው። ንጉሡ ደቂቀ አስጢፋኖስን ጎትቶ አዚህ ክርክር ውስጥ አስገባቸው እንጂ ይኸ የነሱ ጉዳይ አልነበረም። እነሱ ሲጠየቁ የሚሉት ወደ ፊት እንደምናየው፥ የክርስቶስ መንግሥት የክርስትና ዘመን ስለሆነ የክርስቶስን ሕግ ለሚጠብቅ ሁሉ ዘመን ሳይለያት ሁል ጊዜም እለች ነው። ንጉሡ ግን ወደ ፊት እንደሚሆን በስፊው እየጻፈ ያስተምራል።[21] "በእንተ እለ ያስትቱ ደብረ ጽዮን" ("ደብረ ጽዮንን ስለሚያቃልሉ") በሚል

---

20. André Caquot, "Les Actes d'Ezrā de Gunda-Gundē," *AÉ*, vol. 4 (1961), pp. 80-81. አዚህም ገጽ 285-6።

21. ጌታቸው ኃይሌ፥ *ባሕረ ሐሳብ፥ የዘመን ቈጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ*፥ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ)፥ 1993 ዓ. ም.፥ ገጽ 21-24፤ *መጽሐፈ ቅዳሴ* በግዕዝና በአማርኛ፥ አዲስ አበባ 1951 ዓመተ ምሕረት፥ ለምሳሌ፥ ገጽ 9 (ሥርዓተ ቅዳሴ)፥ 123 (ቅዳሴ ማርያም)፥ 134 (ስለስቱ ምእት)፥ 177 (ባስልዮስ)፥ 206-207 (ዮሐንስ አፈ ወርቅ)፥ 227 (ቄርሎስ)፥ 286 (መስተብቍዕ በእንተ ሙታን)፤ Ernst Hammerschmidt, *Äthiopische Liturgische Texte der Bodleian library in Oxford*, Berlin (1960), p. 70; Getatchew Haile, *The Epistle of Humanity of Emperor Zär'a Ya'əqob (Ṭomarä Tæsbə't)*, *CSCO*, vol. 522/95, p. 4, 39, and 83; Getatchew Haile, "A New Look at Some Dates on Early Ethiopian History," *Le Muséon*,

ርእስ አንድ ተአምረ ማርያምም (አስ)ጽፏል።[22] አሁን ስምንተኛው ሺህ ከገባ ከ485 ዓመት በላይ ስላለፈው ስለ ደብረ ጽዮን የተጻፈውን ከዘመን ጋራ አያይዘው አያስተምሩትም።

ብሔረ ብፁዓን

የእስጢፋኖሳውያን ሥቃይ መንሥኤው የኢትዮጵያ መነኮሳትን ሕይወት መንቀፋቸው ነው። ምንኮስናቸው ለስም እንጂ ሕይወታቸው ካልመነኮሰ ሰው ሕይወት አይለይም፤ ይኸ መለወጥ አለበት ባዮች ነበሩ። ምንኮስና የተጀመረው ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ "መንግሥቴ ከዚህ ዓለም አይደለችም" (ዮሐ 18፡ 36) ባለው መሠረት በምድር ላይ ያቋቋመውን ለማያዊ መንግሥት (መንግሥተ ሰማያት) ለማጠናከር ነበረ።

ክርስትና በተጀመረበት ዘመን ክርስቲያኖቹ በየቦታው አናሳ ማኅበሮች (minorities) ስለነበሩ የሚኖሩት እዚህ አሜሪካን አገር እንደምናያቸው እንደ አሚሾች ንብረታቸውን አንድ አድርገው በእንድነት ነበር (የሐ ሥራ 4፡ 32-5፡ 11)። ሐሳቡ ወደ ዘለዓለሙ ኑሮ እስኪሄዱ ድረስ የሚኖሩባትን ምድር ብሔረ ብፁዓን አድርጎ የብፁዓን ኑሮ ለመኖር ነበረ።

የክርስቲያኖች ቍጥር እያደገ ሲሄድ ያንድነቱ ኑሮም እየቀረ ሄደ። ሆኖም ምንኮስና ተካው እንጂ ጨርሶ አልቀረም። እንዲያውም "ፍጹም ለመሆን ከፈለግህ ሂድና ያለህን ሽጠህ ለድሆች ስጥ፤ መዝገብም በሰማያት ታገኛለህ፤ መጥተህ ተከተለኝ" (ማቴ 19:21) ያለውን የጌታን ቃል በማስታወስ የምንኮስና ክርስትና (የከፍተኛ ደረጃ ክርስትና) በመካከለኛው ምሥራቅ፥ በተለያም በግብጽና በሶርያ፥ ተስፋፋ። የዚህ ከፍተኛ ክርስትና፥ ማለት፥ የምንኩስና መሪዎች አባ እንጦንስ፥ አባ መቃርስ፥ አባ ጳኮሚስ የሚባሉ ግብጻውያን ናቸው። ሐሳባቸው ከዓለም በሕይወት ተለይቶ ለእግዚአብሔር በጸሎትና በአምልኮ ለመጠመድ ሆኖ ሳለ በብሉይ ኪዳን ውስጥ ካለው ስእለትና ቅድስና ጋራ ተያያዘ። ደቂቀ እስጢፋኖስ የሚጠቅሱት ሥርዓት ይኸንን ዘኍ 6፡ 1-8 ላይ የተደነገገውን ነው፤

> ወንድም ሆነ ሴት እንድ ለው ራሱን ለእግዚአብሔር ሲሳል፥ ከወይን ጠጅና ከሚያሰክር መጠጥ ራሱን የተለየ ያድርግ፤ ከወይን ወይም ከሴላ ነገር የሚገኘውን ሆምጣጤ (አልኮሆል) አይጠጣ፤ የወይን ጭማቂ አይጠጣ፤ የወይን እሸት ወይም ዘቢብ አይብላ። ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ከወይን የተገኘውን ነገር ሁሉ ከውስጥ ፍሬ ጀምሮ እስከ ገፈፎው ድረስ አይብላ። ራሱን ለመለየት ስእለት ባደረገበት ዘመን ሁሉ በራሱ ላይ ምላጭ አይደርስም። ለእግዚአብሔር የተለየበት ዘመን እስኪፈጸም ድረስ የተቀደሰ

---

vol. 95 (1982), pp. 311-322; Kurt Wendt, *Das (Maṣḥafa Milād (Liber Nativitatis) und Maṣḥafa Sellāsē (Liber Trinitatis) des Kaizers Zar'a Yā'qob*, *CSCO*, vol. 235/43, Louvain 1963, pp.34-44.

22. *ተአምረ ማርያም*፥ ገጽ 132-136።

ይሆናል፤ የራሱንም ጠቅር ያላድጋል። ለእግዚአብሔር ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ወደ ሬሳ አይቅረብ፤ ለአምላኩ ያደረገው ሰአለት በራሱ ላይ ነውና አባቱ ወይም እናቱ ወይም ወንድሙ ወይም እኅቱ ሲሞቱ ሰውነቱን አያርክሰባቸው፤ ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ለእግዚአብሔር የተቀደሰ ነው።

መነኮሳቱ ራሳቸውን ብዙ ነገር ከመንፈግ እልፈው በዱር (በገዳም)፥ በዋሻ (በበአት፥ በጸማዕት)፥ አንዳንዴም እንደ ስምዖን ዘዓምድ በዓምድ ላይ ቁጢጥ ብለው ይኖሩ ነበር። ራስን ድሎት የመንፈጉ ደረጃ ወሰን የለውም፤ በራሳቸው ላይ መማቀቅን ይጋብዛሉ። የሚያነቡት *መጽሐፈ ዜና አበው* የሚጀምረው እንዲህ በሚለው በአባ እንጦንስ ምክር ነው፤ *"እስመ ለእመ ርኁብነ ወጸማዕነ መዐረቅነ ወሐዘነ ወጸዐርነ ዘእምልብነ ንስውን ድልዋነ ለእግዚአብሔር። ናብድራ ለሐዘን ከመ ንርከበ ለእግዚአብሔር፤ ንመንና ለሥጋነ ከመ ትድኅን ነፍስነ"* ("ከልብ ስንራብ፥ ስንጠማ፥ ስንራቆት፥ ስናዝን፥ በጣር ላይ ስንሆን ለእግዚአብሔር የተገባን እንሆናለን። እግዚአብሔርን እንድናገኘው ሐዘንን እናስቀድማት፤ ነፍሳችን እንድትድን ሥጋችንን እንጣላት")። ከመነኮሳት እንዱ ስለ ጽድቅ የውሐ ጥም ሲያቃጥለው በጽዋ ቀዝቃዛ ውሐ ይሞላና ከፊቱ ያስቀምጣል፤ እምሮቱ የባሰውን ያቃጥለዋል። "ለምን እንዲህ ታደርጋለህ?" ቢሉት፥ "ዋጋዬ በእግዚአብሔር ዘንድ እንዲበዛልኝ በጸማዬ ላይ ጸማ (በሥቃዬ ላይ ሥቃይ) መጨመሬ ነው" አለ ይባላል።

ፍትሐ ነገሥቱ መነኮሳትን *"መላእክተ ምድራውያን ወሰብእ ሰማያውያን"* ("የምድር መላእክት የሰማይ ሰዎች") ይላቸዋል። ሰዎች የሚመነኮሱት እንደ መላእክት በንጽሕና ለመኖር ስለሆነ ከሰይጣን ጋራ የሚያደርጉት ትግል ልባቸውንና ሕሊናቸውን ከሐሜት፥ ከቅንአት፥ ከቁጣ ለማጽዳት፥ ሥጋቸውን ከዝሙት ለመጠበቅ ነው። በምንኮስና ከገዳም የገባ ሰው ያለ አበምኔቱ ፈቃድ ከገዳም ምን ጊዜም አይወጣም፤ ጳጳስ ሲያደርጉት ከሀገረ ጵጵስናው የሚያለያየው እክል ሲያጋጥመው መሸሻው ወይም ማኮረፊያው ገዳሙ ነው። ከገዳሙ የራቀን መነኮሴ የሚያመላስሉት ከውሐ በራቀ ዓሣ ነው።

አባ እስጢፋኖስ በሳቸው ዘመን የነበሩ መነኮሳት ኑሮ ከዚህ የምንኮስና መሥራች አባቶች ከደነገጉት ሥርዓት የተለየ ሆኖ ስላገኙት አስቆጥቷቸው፥ የኢትዮጵያ አድባራት ኑሮ የምንኮስና አባቶች ካወጡት ሕግና ሥርዓት ርቆ ሄዷል ብለው "አብዮት" ጀመሩ። "በሕጉ በሥርዓቱ እንሂድ፤ ሕጉንና ሥርዓቱን በያዙት መጻሕፍት እንዳኝ (በሕግ አምላክ)" የሚል ክርክር ይዘው የትግራይን አድባራት እናወጧቸው፥ አራወጧቸው።

በተለይ ታላላቆቹ አድባራት፥ ነገሥቱ፥ መኳንንቱ፥ ወይዛዝርቱ በየጊዜው የሚሰጧቸው ርስት እንደ ምንኮስናው ሥርዓት በድኽነት ለመኖር ከገቡት ቃል ኪዳን አውጥቷቸው እንደነበረ ይገመታል። አንዳንድ ገዳማት ርስታቸውን ቢያርሱም ብዙዎቹ በበዓልና በተዝካር ቀን ምግብና መጠጥ ለሚገብር አራሽ ያጋዙት ነበረ። አንዳንድ ሰዎችማ እንደሚጠበቅባቸው ገዳም ሳይሄዱና ሳይደኸዩ ሙሉ ሀብታቸውን (ባሮቻቸውን ጭምር) ይዘው

በየቤታቸው "በምንኵስና"ይኖሩ ነበር። በዚያ ላይ በዕውቀትና በመንፈሳዊነት የታወቁ መነኮሳትም ከገዳማቸው እየወጡ የነገሥቱ ባለሟሎች እየሆኑ ከነገሥቱ ችሎት ለፍርድ ይቀመጡ ነበረ።

ደቂቀ እስጢፋኖስ በነዚህ ላይ የሚወረውሩት "ማንም ዕርፍ በእጁ ይዞ ወደ ኋላ የሚመለከት ለእግዚአብሔር መንግሥት የተገባ አይደለም" (ሉቃ 9: 62) የሚለው ጦር እና የሚሰነዝሩት "ውሻ ወደ ትፋቱ ይመለሳል፣ ደግሞ የታጠበች እሳማ ከጭቃ ላይ ለመንከባለል ትመለሳለች" (2 ጴጥ 2: 22) የሚለው ሰይፍ መነኮሳቱን አቆሰላቸው፣ በአድማ አስነሣባቸው።

በምንኵስና ሥርዓት ለመኖር የሚፈልጉ ብዙ መነኮሳት የገዳሙ ኑሮ ላይጥማቸው ሲቀር ሕጉን ተከትለው ለማሻሻል በመሞከር ከሰው ጋራ ከመጣላት እያሉ በማኅደራቸው ስብስብ ብለው (ወይም ከማኅበሩ ወጥተው) በብሕትውና ኖረዋል፤ እንደዚህ የሚያደርጉ አሁንም ይኖራሉ፤ "ግሑሳን" (ዞር ብለው የሚኖሩ) "ስውራን" (ተሰውረው የሚኖሩ) ይባላሉ። አባ እስጢፋኖስና "ደቂቀ እስጢፋኖስ" የሚባሉት ልጆቻቸውም እንደዚያ በማድረግ ከሌሎች ጋራ ሳይጋጩ በራሳቸው ለመኖር በ1481 ዓ. ም. ሞክረዋል።

ንጉሡም በራሳቸው ተወስነው ቢኖሩ ምናልባት አይቃወማቸውም ነበር። ነገር ግን በልዩ ልዩ ምክንያት፥ በተለይም እንደኛ፥ በተቃዋሚዎቻቸው እፍ ዝናቸው ስለተሰማ፥ ሁለተኛ፥ የተሰማቸውን የማስተማር ግዴታ ሲፈጽሙ፥ ሶስተኛ፥ ሲያሳድጿቸውም በተሰደዱበት ግብራቸውን ስዒ ስለወደደላቸው፥ ብዙዎች የሌሎች ገዳሞች መነኮሳት ገዳማቸውን እየተዉ ወደነሱ መምጣት ጀመሩ፤ ከምእመናኑም ብዙዎች የነሱን መንፈሳዊነት ይመርጡ ጀመር። ስለዚህ ተከታዮቻቸው እየበዙ ሄዱ።

እንዲህ ከሆነ የጥንቶቹ አድባራት አለቆች አድባሮቻቸው የሚራቆቱባቸው ስለመሰላቸው፥ ንጉሡም የሚደፍረው (የማይስግድለት) ስው ብዛት የሚያድግ ስለመሰለው ሁሉም በየበኩላቸው የየራሳቸውን ጥቅም ለመጠበቅ ያዋጣ የመሰላቸውን እርምጃ በጎብረት ወስዱባቸው። ደቂቀ እስጢፋኖስም ለመፈተኛ ለሚያቀርቡላቸው ሥዕለ ማርያምና መስቀል አንስግድም ማለታቸው ለጠላቶቻቸው የተመቹ የጋራ ዒላማ አደረጋቸው። ገድለ ዕዝራ እንዳለው፥ *"ወተማሰጥዎሙ ለደቂቁ ክመ ዘይመስጥ ዐንቂ ለአዕዋፍ"* ("ልጆቹን ጭልፊት ወፎችን እንደምትቀልብ ተቃለቧቸው")።

ሊገመት የሚያዳግት ስደትና ሥቃይ ቢደርስባቸውም፥ ገዳማቸው ዛሬም አለ፤ መነኮሳትም አሉበት። እስካሁን በልዩ ልዩ ምክንያት ተራቀኑቶባቸው ካልሆነ፥ እቃ ቤታቸውም የመጻሕፍት ባለጸጋ እንደሆነ የሞርዲኒ ዘገባ አስረድቶናል።[23] እነዚህ የተረጉምኳቸው ገድሎች ሁሉም የተገኙት ከነሱ ገዳም ነው። በአቋም ወይም በእምነት ረገድ ግን ከሌሎቹ ገዳማት በምን እንደሚለዩ ግልጽ የሆነ ነገር የለም።

23. Antonio Mordini, "Il Convento di Gunde Gundiè," *RSE*, vol. 12 (1953), pp. 29-70 (+ 31 figures).

ቤተ ክርስቲያንን ያመለጠ ዕድል

ቤተ ክርስቲያኑን በማገልገል ረገድ እዬ ዘርአ ያዕቆብን የሚወዳደረው ንጉሥ በተጻፈው በሀገሪቱ ታሪክ ውስጥ የለም። ለቤተ ክርስቲያኑ ከልቡ አሳቢ ከሆነ፥ ሲሆን ከደቂቀ ኤምስጣቴዎስ ጋራ ያደረገውን ዕርቅ[24] ዓይነት ከደቂቀ እስጢፋኖስም ጋራ አድርጎ አብሮ ቢሠራ፥ አለዚያም እንዳሳየ ቢያያቸው ኖሮ ምናልባት በቤተ ክርስቲያኒቱ ላይ ተአምር ይታይ ነበረ። ንጉሡ ደቂቀ አስጢፋኖስን ሲቀጣቸው ክርስቲያኖችን የሚጠሉ ወገኖች አግኝተው አንዲያውቃዩዋቸው፥ በዚያውም ክርስትናቸው ረክሶ በስማይም አንዲኰነኑ ቤተ ክርስቲያን ከሌለበት ክርስቲያን ካልሆኑ ሕዝቦች መካከል ወስደው አንዲጥሏቸው ያዝዛል። ብዙ ጊዜ የፈለገው ሆኖለታል፤ የሰማዩ ኮነኔ በነሱ ላይ መድረስ አለመድረሱን ባናውቅም፥ እስላሞቹ ደም በማስተፋት "ቁጣውን አስተንፍሰውለታል።"

አንዳንድ ጊዜ ግን እግዚአብሔር የተጋዙበትን ሀገር "እየከፈተላቸው" ብዙዎቹን በስብከታቸው እያሳመኑ ክርስቲያኖች አንዲያውም መነኮሳት አድርገዋቸዋል። ንጉሡ ያንን ሲሰማ የታየው የቤተ ክርስቲያኗ ማደግ ሳይሆን፥ ለሱ የማይስማዱ ስዎች ቍጥር እየበዛ መሄድ ነው። እዚህ ላይ ለምሳሌ የሚጠቀስ ጥሩ ማስረጃ በፈጸጋር የሆነው ነው። ሰገቢ የሚባለው የፈጸጋር እንዱ ክፍል የእስላም ሀገር ኖሯል፤ እዚያ የሚኖሩት ደቂቀ እስጢፋኖስ እንደ ንጉሡና አንደ ዋናው ገዢ እንደ ራስ ዓምዱ ክርስቲያኖች ስለሆኑ አስላሙ የሰገቢ ሹም በሚሠሩት እየተናደደ የንጉሡንና የሀገረ ገዢውን "ወገኖች" ሊያጠፋቸው አልደፈረም ነበር። *ገድለ አበው ወአኃው* አንደሚያስረዳው፥ አሁን አየያዘ እንዲያመጣቸው ታዘዘ፤ አንዲበቀላቸው ፈቃድ አገኘ፤

> (138^ሰ) (ዘታኦስ) የሚባል መነኮሴ የስርማት መምህር ስለ ቅዱሳኑ የውሸት ደብዳቤ ጽፎ ከንጉሡ ዘንድ አመጣ። ንጉሡ የደብዳቤውን ቃል ስምቶ (139^ሀ) ዓምዱ ለሚባለው ለፈጸጋር አገረ ገዢ በሀገሩ (በግዛቱ) ያሉትን ቅዱሳን (ደቂቀ እስጢፋኖስን) እንዲያመጣቸው ነገረው። እሱም እነሱ ዘንድ (በስራቸው) ያሉትን ቅዱሳን አንዲያመጧቸው ለሀገሩ ፫ ሹማምንት የንጉሡን ተላላኪዎች ላከባቸው። የንጉሡ ተላላኪዎች ከነዚያ ሹማምንት ጋራ በየሀገሩ ሄዱ። ዘታኦስ የሚባለው መነኮሴም አብሯቸው ነበረ። ሲዲ የሚሉት የሰገቢ ሹም የቅዱሳኑ ጠላት ስለሆነ (ተላላኪዎቹን ቅዱሳኑ ካሉበት) ወለዳቸው። ቅዱሳኑ በስደት በሀገሩ ዱር ይኖሩ ነበር፤ እንኮይ፥ ናኬ፥ ኮሽም፥ ጣንጠ፥ ቀምጠሮ የሚባሉ የዛፍ ፍሬዎችና ከሰራሰርም ቀጠቤሉ፥ ኡሰስ፤ ከዛፍ ቅጠልም ቀረሞ የሚባል፤ ከምድር አትክልትና ከእህልም ሲያገኙ ይበሉ ነበረ። ከሰው ዘንድ ሲደርሱም

24. ደቂቀ ኤምስጣቴዎስ ቅዳሜ እንደ እሑድ ካልተከበረች ብለው ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ተገንጥለው ነበረ፤ ንጉሡ ጥያቄያቸውን ተቀብሎ ዕርቅ አወረደ፤ Taddesse Tamrat, *Church and State in Ethiopia*, pp. 229-231.

ወንዱንም ሴቱንም ያስተምሩ ነበረ:: ሲያዳምጧቸው ሕሊናቸው ይመሰጥ ነበረ:: ከዓለማቸው እየወጡም ከነሱ ጋራ ሰለተደባለቁ (ቅዱሳኑ) ብዙዎች ሆኑ:: (እሰላሙ) ሲዲ የሚባለው የዚያ ሀገር ሹም ቁጣ በዚህ ምክንያት ነበረ:: እነዚያን የንጉሥ ተላላኪዎች ምክንያት አግኝቶ በውሾችና (139ᵃ) በሰዎች አደናቸው፣ ከዱር ሰበሰባቸውና በማነቆ እንደታሰሩ ከንጉሡ አደባባይ አመጧቸው::

ውዝግብና ሥነ ጽሑፍ

ደቂቀ እስጢፋኖስን የምናስታውሳቸው በሐሳብ አፍላቂነት ብቻ ሳይሆን ተቃዋሚዎቻቸውን ብሔራዊ ሥነ ጽሑፍን እንዲያዳብሩ በማድረጋቸው ጭምር መሆን አለበት:: በነሱ ምክንያት÷ ማለት እነሱን በመቃወም÷ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ እንደዳበረ በመጠኑም ቢሆን ልብ ያልን ይመስለኛል:: ቦታው አይደለም እንጂ ተቃውሞው ስላስገኘው ሥነ ጽሑፋዊ እስተዋጽኦ ከዚህ የበለጠም ለመጻፍ ይቻላል:: ግን ሌላው ቢቀር በነሡ ምክንያት ተደርስው ከመጽሐፈ ቅዳሴያችን የገቡትን ***መስተብቍዕ ዘማርያም*** እና ***መስተብቍዕ ዘመስቀል*** ("የ/ስለማርያም ልመና" እና "የ/ስለመስቀል ልመና") የተባሉትን ሁለት ጸሎቶች ማሳየት ተገቢ ይመስለኛል::

መስተብቍዕ ዘማርያም[25]

ወካዕበ ናስተበቍዓ ለነቅዓ ሕይወት ለቅድሰት ደብራ፣
ዘወለደት ወአግመረት ጵርሰፎራ፣
ይትነከር ዕበየ ከብራ÷
ጊዜ ይትነበብ ተአምራ::
ጽልሕወ ልብ ብእሲ ሥጋ ቢጹ ዘበልዐ÷
ስመ ማርያም ዘፀውዐ÷
በሕፍነ ማይ ቈሪር መንግሥተ ሰማያት ቦአ::
ሰሚዐክሙ አንክሩ፣
ዜና ዝክራ አፍቅሩ፣
መንግሥተ ዚአሃ ተዘከሩ፣
ዘኵሎ ታድኅን እግዝእትነ ማርያም::
ንዑ ንሰግድ ወንግነይ ለንግሣ፣

25. ይህን መስተብቍዕ የቀዳሁት ካንድ የብራና መጽሐፍ ውስጥ ነው፣ EMML 2969, ff. 14b-15a, Getatchew Haile and William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa and for the Hill Monastic Manuscript Library, Collegeville, vol. VII: Project Numbers 2501-3000,* Collegeville, Minnesota, 1983, p. 282. ከታተሙት መጽሐፈ ቅዳሴ ውስጥ ያለው ከዚህ ይለያል::

ዘጸረት ወአግመረት በከርሣ፡
አግዚአ ስማይ ወምድር መስተስርየ ኃጢአት ወአበሳ፡
አንዘ ኢትሌሊ ባዕላየ ወኢትሜንን ነዳየ፡
ማርያምስ ታፈቅር ዘይገብር ሠናየ።
ዛቲ ይእቲ እኅተ ትጉሃን መላእክት፡
ወወለተ ኄራን ነቢያት፡
ብዕሎሙ ለሐዋርያት፡
ሞገስ ጻድቃን ወሰማዕት።
ላቲ ይደሉ ክብር ወስብሐት፤
ዘምስለ ወልዳ አምልኮ ወስግደት፡[26]
በምድር ወበሰማያት፡
በባሕር ወበቀላያት።
ለዓለመ ዓለም አሜን።

❖

<u>የማርያም መስተብቍዕ</u>

የሕይወት ምንጭ ቅድስት ድንኳንንም[27] አንለምናታለን፤
ጽርስፎራን (መሥዋዕትን) የወለደችና የቻለች ናትና፡
የክብሯ ታላቅነት ይደነቅ፡
ተአምሯ ሲነበብ።
አንድ ልበ ክፉ ሰው የመስሉን ሥጋ የበላ፡
የማርያምን ስም በመጥራቱ፡
በአንድ አፍኝ ቀዝቃዛ ውሐ መንግሥተ ሰማያት ገባ።
ሰምታችሁ አድንቁ፤
የዝክሯን ዜና ውደዱ፤
የሷን መንግሥት አስታውሱ፤

---

26. ከታተሙት የቅዳሴ መጻሕፍት ውስጥ ያለው ከዚህ የሚለይበት ዋናው ምክንያት ያልታተመው "*ዘ/ወምስለ ወልዳ አምልኮ ወስግደት*" ("ከልጇም ጋራ አምልኮትና ስግደት ይገባታል") ማለቱ ነው። "ማርያም ከልጇ ጋራ መመለክ ይገባታል" የሚለው ኑፋቄ በ1870 ዓ. ም. በቦሩ ሜዳ ጉባኤ·ላይ ተወግሟል፤ ጌታቸው ኃይሌ፡ *ባሕረ ሐሳብ*፡ ገጽ 266-267፤ ጸሐፌ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፡ *ታሪክ ዘመን ዘ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ*፡ አዲስ አበባ ፲፱፻፺፱ ዓ ም፡ ገጽ 92።

27. ቅድስት ማርያም ድንኳን (ደብተራ) የምትባለው በብሉይ ኪዳን ታቦተ ጽዮን (የሙሴ ጽላት) መቅደስ አስኪሠራላት ድረስ በድንኳን ትኖር ስለነበረ ነው። ጽዮን የክርስቶስ ምሳሌ፡ ማርያም ክርስቶስ በማሕፀኗ ስለነበረ የድንኳኑ ምሳሌ ናቸው።

ሁሉን የምታድን እመቤታችን ማርያም ነች።
ኑ ለንግሷ እንሰገድ፥ እናመስግናትም/እንገዛላትም፥
በሆዷ የተሸከመችና የቻለች ናት÷
ኃጢአትንና አበሳን የሚያስተሰርይ የሰማይና የምድር ጌታን።
ሀብታምን ሳትለይ (ከፍ ሳታደርግ?)÷ ደኻንም ሳትንቅ÷
ማርያም ጥሩ የሚሠራውን (ሁሉ) ትወዳለች።
ይቺ ናት የትጉዎች መላእክት እኅት÷
የደኅች ነቢያት ልጅ÷
የሐዋርያት ሀብት÷
የጻድቃንና የሰማዕታት ሞገስ።
ለሷ ክብርና ስብሐት ይገባታል፥
ከልጇም ጋራ አምልኮና ስግደት፥[26]
በምድርም በሰማዮችም÷
በባሕርም በውቅያኖስም፥
ለዓለመ ዓለም እሜን።

መስተብቍዕ ዘመስቀል[28]

ወካዕበ ናስተበቍዖ ለዕፀ ቅዱስ መስቀል፥
ጽኑዕ ሥልጣን ወኃይል፥
ወሊሉየ መልክዕ ወአካል÷
አመልክዐ በትሩ ለአሮን ካህነ ጽላሎት ወአምሳል።
በትረ አሮንሰ ዘሠረፀት ወፈረየት ከርካዐ ዘአንበለ ተክል÷
እንዘ ትቀውም በአፍአ÷
ኢያድኅነት ጻድቀ ወኢቤዘወት ኃጥአ፥
አስመ አልባቲ ክሂለ ወኢመዊአ።
መስቀለ ክርስቶስሰ ቤዛነ ወኃይልነ፥
እግዓዘ ጻድቃነ ወኃጥኣነ፥
አምግብርናተ ሰይጣን ጸላኢነ÷
ነሚአ ሥልጣነ እግዚአብሔር አምላክነ።

ይ. ዲ.፤

ጸልዩ ቅድመ መስቀል ኮልክሙ መሃይምናን÷
እንዘ ትእኅዝዎ በየማን÷

---

28. *መጽሐፈ ቅዳሴ*÷ አስመራ÷ በ፲፱፻፺፯ ዓመተ ምሕረት÷ ገጽ 191. ስለ መስቀል መስተብቍዕም ቢሆን ስምምነት የለም። ለምሳሌ በታተሙት መጽሐፎች ውስጥ ሁሉ የለም። ይኸ የአስመራው *መጽሐፈ ቅዳሴ*ም ቢሆን÷ *"መስተብቍዕ ዘመስቀል"* የሚለው ከውስጡ ነው፥ ከማውጫው ላይ ግን *"መስተብቍዕ ዘመድኃኔ ዓለም"* ("የመድኃኔ ዓለም መስተብቍዕ") ነው የሚለው፥ ገጽ 211።

ወትክህድዎ ለሠይጣን፤
እስመ ተቀደሰ በደመ ክርስቶስ መድኅን::

ይ. ሕ.

ክቡር እንተ ንጉሠ ዕፀዋት መስቀል፤
ክቡር እንተ ዕፀ መስቀል፤
ወክቡር ዘተቀደስከ በደመ ክርስቶስ ቃል::

ይ. ካ.

ለክብረ ዝንቱ መስቀል ክርስቶላውያን ንሰግድ÷
በፍርሃት ወበረዓድ፤
ኪያሁ ፈጣሪ ህላዌ ወልድ
እስመ ቀደሶ በደሙ ወእኩ በደመ ባዕድ፤
መልዕልተ ዝንቱ መስቀል እመ ሞተ መለኮት በትሰብእቱ::
ትስብእትሰ እመለኮቱ ኢተፈልጠ ወኢተቶስሐ ቦቱ::
በበትረ ዝንቱ መስቀል ሐዋርያቲሁ ለዘሞተ÷
እንዘ ይገብሩ መንክራተ÷
ሰደዱ እጋንንተ፤
ወሰበሩ ጣኦታተ::
በእንተ ዝንቱ እዘዙ መምህራኑ ቅዱስ ወንጌል÷
አምላለ ፈጣሪ ልዑል÷
ንሰግድ ለመስቀል ወለማርያም ድንግል::
ለማርያምሰ ዘንሰግድ ላቲ÷ እስመ ነሥአ ሥጋ እምሥጋሃ
እግዚአብሔር ፈጣሪሃ፤
ወረከብነ ንሕነ መድኃኒተ እምኔሃ::
ለዕፀ መስቀልሂ ከመ ተናገርነ ቅድመ÷
(እስመ) ላዕሌሁ እንጠብጠበ ደመ÷
ቃል ኢሐማሚ በባሕርየ ሥጋ ዘሐመ::
ለእሉ ፪ቱ ፍጡራን ስብሐተ ፈጣሪ ይደልዎሙ፤
እስመ ተዐረዩ በክብሮሙ::
ይእዜኒ ወዘልፈኒ ወለዓለመ ዓለም አሜን::

❖

<u>የመስቀል መስተብቍዕ</u>

የቅዱስ መስቀል እንጨትንም እንለምነዋለን÷
የሥልጣንና የኃይል ጥንካሬ ያለውን::
በመልክና በእካልም የተለየ የሆነውን÷

ከጥላውና ከምሳሌው (ከብሉይ ዘመን) ካህን ከአሮን በትር።
የአሮን በትር ሳትተከል ብትበቅልና ኮክ ብታፈራም
እደጅ ቆማ
ጻድቅን አላዳነችም፤ ኃጥእንም አልተበዠችም፤
ችሎታና ማሸነፍ የሰባትምና።
የክርስቶስ መስቀል ግን ቤዛችንና ኃይላችን ነው፤
ጻድቆችንና ኃጢአተኞችን ነፃ አውጥቷል፤
ከጠላታችን ከሰይጣን ባርነት፥
ከአምላካችን ከእግዚአብሔር ሥልጣን ወስዶ።

ዲያቆን እንዲህ ይበል

ሁላችሁም ምእመናን በመስቀል ፊት ጸልዩ፤
በቀኝ እጅ ይዛችሁት፥
ሰይጣንንም ክዳችሁ፤
በመድኅን በክርስቶስ ደም ተቀድሷልና።

ሕዝብ እንዲህ ይበል

የእንጨቶች ንጉሥ መስቀል ሆይ፥ ክቡር ነህ፤
የመስቀል እንጨት ሆይ፥ ክቡር ነህ፤
በክርስቶስ በቃል ደም የተቀደስክ ክቡር ነህ።

ቄስ እንዲህ ይበል

ስለዚህ መስቀል ክብር (እኛ) ክርስቶላውያን እንሰግዳለን፤
በፍርሀትና በመራድ።
እሱ ራሱ ፈጣሪ በወልድ የተገለጸው
በሌላ ደም ላይሆን በራሱ ደም ቀድሶታልና።
በዚህ መስቀል ላይ መሰከት በሰውነቱ የሞተ ጊዜ፥
ሰውነትም ከመለኮቱ አልተለየም፥ አልተጨመረበትም።
በዚህ መስቀል ዘንግ የሚቹ (የክርስቶስ) ሐዋርያት
ታምር ሲሠሩ፤
አጋንንትን አባረሩ(በት)፤
ጣኣቶችን ሰበሩ(በት)።
ስለዚህ የቅዱስ ወንጌል መምህሮች አዝዘዋል፥
የልዑል ፈጣሪ ምሳሌዎች፥
ለመስቀልና ለድንግል ማርያም እንድንሰግድ።
ለማርያም የምንሰግድላት ከሥጋዋ ሥጋ ስለወሰደ፥
እግዚአብሔር ፈጣሪዋ
እኛም ከሷ መድኃኒትን (ክርስቶስን) ስላገኘን ነው።
ለመስቀል እንጨት ደግሞ፥ በፊት እንደተናገርነው፥

አሳዩ ላይ ደም ስላንጠባጠበ
የማይሰቃይ ቃል በሥጋ ባሕርይ የተሰቃየው።
ለነዚህ ሁለት ፍጡሮች የፈጣሪ ስብሐት ይገባቸዋል፤
በክብራቸው ተካክለዋልና።
አሁንም፥ ሁል ጊዜም፥ ለዓለመ ዓለምም፤ አሜን።

ምንጮች

የኢትዮጵያ ሊቃውንት ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ዘመን ጀምሮ፥ የአውሮፓ ሊቃውንት ኢትዮጵያን ማጥናት ካፋፋሙበት ዘመን ጀምሮ ስለ ደቂቀ እስጢፋኖስ በስፊው ያውቃሉ። ስለዚህ ታላቅ ብሔራዊ የአእምሮ አንቅስቃሴና አስተሳሰብ የማያውቀው ከላይ እንዳመለከትኩት፥ ከኢትዮጵያ ባህላዊ ትምህርት የተገለለው የዘመኑ የተማሪ ትውልድ ብቻ ነው። ሊቃውንታችን ደቂቀ አስጢፋኖስን የሚያውቋቸው ዘርአ ያዕቆብና ተከታዮቹ ካቆዩት ሥነ ጽሑፍ ስለሆነ በተወገዙ ክሓዲዎችነት ነው።[29] እንዳንዶቹ ምንጮች ደቂቀ እስጢፋኖስ ለቅድስት ድንግል ማርያም የሚገባትን ክብር ስላልሰጧት የሠራችባቸው ተአምርና የጻጻሳቱ ግዝት ነው ተብለው በእንዳንድ *ተአምረ ማርያም* መጻሕፍት ውስጥ ተቀድተው ይገኛሉ።[30] ሌሎቹ ከላይ እንደጠቀስኳቸው ሁለት የመስተብቁዕ ጸሎቶች፥ ለቅድስት ማርያምና ለክቡር መስቀል ለምን መስገድ እንደሚገባ የሚያስረዱ ብዙ ድርሰቶች ናቸው። የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት የደቂቀ እስጢፋኖስን ጽሑፎች ስለማያነቡ ደቂቀ እስጢፋኖስ ስለራሳቸው የሚሉትን የሚያውቁት አይመስለኝም።

የኢትዮጵያን ታሪክ የሚመራመሩ የውጪ አገር ሊቃውንት ደቂቀ እስጢፋኖስን የሚያውቋቸው ከ*ተአምረ ማርያም* መጻሕፍት፥ ከነገሥቱ ታሪክ እና ከራሳቸው ከደቂቀ እስጢፋኖስ ገድሎች ነው። እነዚህ የውጪ አገር ሊቃውንት ከሁለቱም በኩል ተጽፎ የተገኘውን አየመረመሩ ጠቃሚ የታሪክ ምንጮች አሳትመዋል።

ከቅርቡ ጊዜና አብዛኛውን ጊዜ በሚጠቀሱት ልጆምርና፥ የመጀመሪያው ድርሰት ዲልማን በ1884 ዓ. እ. (A.D.) ስለ አፄ ዘርአ ያዕቆብ

---

29. የዘመኑ ሁለቱ ጳጳሳት አባ ሚካኤልና አባ ገብርኤል እንዳወገዟቸው የ*ተአምረ ማርያም* መቅድም ይናገራል፤ *ተአምረ ማርያም* ፥ ገጽ 20። እነሱ ግን ጳጳሱ አባ ገብርኤል ይደግፏቸው እንደነበረ ይናገራሉ፤ *ገድለ አበው ወአንሙ*፤ EMML 4, f.62b-64a. እዚህም ገጽ 148–9።

30. የኢትዮጵያን ታሪክ ለመጻፍ ተአምራቱና ገድላቱ የቱን ያህል ጠቃሚዎች እንደሆኑና በጥንቃቄ፥ በአክብሮት ሊያዙና ሊመረመሩ እንደሚገባ በዚህ አጋጣሚ ለማየት እንችላለን። ስለ ታሪክ ምንጭነታቸው ከዚህ ይበልጥ ለማወቅ የፈለገ ከላይ በጎዳግ ቍጥር 10 የተሰጠውን የታደሰ ታምራትን መጽሐፍ ማንበብ ይችላል። ሌላው ማስታወስ ያለብን "*ተአምረ ማርያም*"

አገዛዝና ስለ አቋቋመው የቤተ ክርስቲያን ሥርዓት በጀርመንኛ ያሳተመው ጥናት ነው::[31] ጥናቱ ስለ ደቂቀ አስጢፋኖስ ስፋ ያለ ትችት አለበት:: ከዚያ ቀጥሎ ዢፉል ፔሩሾ የአፄ ዘርአ ያዕቆብንና የተከታዮቹን ነገሥት ታሪክ በ1893 እና በ1894 ዓ. እ. ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ::[32] አነዚህ ታሪክ ነገሥት ደቂቀ አስጢፋኖስን የሚመለከቱ ክፍሎች አሉባቸው:: ቀጥሎ ኮንቲ ሮሲኒ የአባ አበክረዙንን ገድል በ1910 ዓ. እ. ከላቲንኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ::[33] አባ አበክረዙን የአባ አስጢፋኖስ (የመንፈስ) ልጅና አበምኔትነቱን ወራሻቸው ነበሩ:: ኤንሪኮ ቸሩሊ በ1943 ዓ. እ. ተአምረ ማርያምን አጥንቶ የደቂቀ አስጢፋኖስን ታሪክም ያለበት አንድ ትልቅ መጽሐፍ በኢጣልያንኛ አወጣ::[34] አንቶኒዮ ሞርዲኒ ጉንዳጉንዴ ላይ ያለውን የአስጢፋኖሳውያንን ገዳም (ደብረ ገርዜንን) ጎብኝቶ ሲመጣ በ1953 ዓ. እ. ስለ ጉብኝቱ ስፋ ያለ ሁል ጊዜ የሚጠቀስ ዘገባ በኢጣልያንኛ አሳተመ::[35] በ1961 ዓ. እ. አንድሬ ካኩ የአቡነ ዕዝራን ገድል ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ::[36] አቡነ ዕዝራም የአባ አስጢፋኖስ ተክታይና የአንዱ ገዳማቸው አበምኔት ነበሩ:: ኩርት ቬንት በ1962 ዓ. እ. እና በ1963 አከታትሎ ከጀርመንኛ ትርጉሙ ጋራ ያሳተማቸው የአፄ ዘርአ ያዕቆብ መጽሐፈ ሚላድና መጽሐፈ ሥላሴ[37] ፡ ከዚያ፡ ኮንቲ ሮሲኒና ላንፍራንኮ ሪቺ በ1964/5 ዓ. እ. ከኢጣልያንኛ ትርጉማቸው ጋራ ያሳተሙት የዚሁ ንጉሥ

የሚባል አንድ መጽሐፍ አለመኖሩን ነው:: አያንዳንዱ ቤተ ክርስቲያን የራሱን ተአምረ ማርያም ስለሚያሰቀዳ በየመጽሐፉ ውስጥ ያሉት ታምራት ቍጥርና ዓይነት ይለያያሉ:: በ1961 ዓ. ም. በተሰፋ ገብረ ሥላሴ ማተሚያ ቤት የታተመውም ተአምረ ማርያም የያዘው አሳታሚው የመረጣቸው ታምራት ብቻ ናቸው::

31. August Dillmann, "Über die Regierung, insbesondere die Kirchenordnung des König Zar'a-Jacob," *Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, vol. 2 (1884), Philos.-histor. Klasse (1885).
32. Jules Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb et Ba'eda Mâryâm, rois d'Éthiopie de 1434 a 1478*, Paris 1893; Perruchon, "Histoire d'Eskender, d'"Amda-Ṣeyon II et de Nâ'od, rois d'Éthiopie," *Journal asiatique*, vol. 9, ser. 3 (1894), pp. 319-366.
33. Conti Rossini, *Gadla Abuna Abakerazun seu Acta Sancti Abakerazun*, *CSCO*, 56/25, Louvain 1954.
34. Enrico Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria.*
35. Antonio Mordini, "Il Convento di Gunde Gundiè."
36. A. Caquot, "Les Actes d'Ezrā de Gunda-Gundē," pp. 72-121.
37. Kurt Wendt, *Das Maṣḥafa Milād (Liber Nativitatis) und Maṣḥafa Sellāsē (Liber Trinitatis) des Kaizers Zar'a Yā'qob*, *CSCO*, vol. 221/41, Louvain 1962 and *CSCO*, vol. 235/43, Louvain 1963.

መጽሐፈ ብርሃን[38] ደቂቀ እስጢፋኖስን (ደቂቀ እስጢፋን) የሚያወግዙ አንቀጾች አሉባቸው። ታደሰ ታምራትና ሮቤር ቤሎ ገድለ እስጢፋኖስን እና ሌሎችን ገድሎች አጥንተው ታደሰ ታምራት በ1966 ዓ. እ. በእንግሊዝኛ ስለ ንቅናቄው ጠቃሚ ጠቅላላ ታሪክ፥ ቤሎ በ1970 ዓ. እ. በፈረንሳይኛ ስለ አምነታቸው አንዳንድ ድርሰቶች አሳትመዋል።[39] ከነሱ ቀጥሎ በ1976 ዓ. እ. አሌክሳንደር ፌሬንክ ገድለ አቡነ ኢሳይያስን ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ።[40]

ከሞርዲኒ ዘገባ ያወቅናቸው እስካሁን ገና ያልታተሙ ብዙ የእስጢፋኖሳውያን ገድሎች አሉ፤ አንዱ ይኸ አሁን ከሌሎቹ ገድሎች ጋራ ለጎትመት ያቀረብኩት ገድለ እስጢፋኖስ ነው። ብዙ ዋጋ የሚሰጠው፥ ቅጂው በአዲስ አበባ ዩኒቨርስቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የመታወቂያ ቁጥር 496 ተሰጥቶት የሚገኘው (እዚህ ከተረጐምኳቸው ገድሎች አንዱ) ገድለ አበው መአጋው የሚባለው ስንክሳር መሰል መጽሐፋቸው ነው።[41]

ከጥቂቶቹ ጥናቶችና ድርሰቶች በቀር የእነዚህ ሊቃውንትና በመሰኩ ያለነው የሌሎቻችን ጥናቶች ሁሉ የታተሙት በውጭ አገር ተመራማሪዎች

---

38. Conti Rossini and L. Ricci, *Il libro della luce del negus Zar'a Yā'qob (Maṣḥafa Berhān), CSCO*, vol. 250/47, Louvain 1965, and *CSCO*, vol. 261/51, Louvain 1965.

39. Taddesse Tamrat, "Some Notes on the Fifteenth Century Stephanite 'Heresy' in the Ethiopian Church," *RSE*, vol. 22 (1966), pp. 103-115; and Robert Beylot, "Un épisode de l'histoire ecclésiastique de l'Éthiopie. Le mouvement Stéphanite. Essai sur sa chronologie et sa doctrine," *AÉ*, vol. 8 (1970), pp. 103-116.

40. Aleksander Ferenc, "Les Actes d'Isaïe de Gunda-Gundē," *AÉ* , vol. 10 (1976), pp. 243-294; የስታኒስላው ኩር ማስታወሻም እዚህ ላይ ሊታወስ ይገባል፤ Stanislaw Kur, "Les stéphanites à la lumière des *Actes d'Isaïe* de Gunda-Gundē" (ed. Claude Lepage *et al*), *Étude éthiopiennes vol. I, Actes de la Xe conférence Internationale des études éthiopiennes*, Paris 1994, pp. 359-361. እኔም ገድለ አበው መአጋውን እና ድርሰቱን እስካጠናቀኩበት ድረስ የታተሙትን ዋና ዋና ምንጮች (ድርሰቶችና ገድሎች) አጥንቼ በ1983 ዓ. እ. አንድ መጣጥፍ በእንግሊዝኛ አሳትሜያለሁ፤ Getatchew Haile, "The Cause of the Ǝstifanosites: A Fundamentalist Sect in the Church of Ethiopia," *Paideuma*, vol. 29 (1983), pp. 93-119.

41. EMML 4, William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa, and for the Monastic Manuscript Library, Collegeville, vol. I: Project Numbers 1-300*, Collegeville, (Minnesota) 1975, p. 7.

መድረክ ላይ ስለሆነ፥ ብዙ የተማሩ ኢትዮጵያውያን፥ በተለየም ከሁሉ እስቀድሞ ማወቅ የሚገባቸው ብዙ የኢትዮጵያ አርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ወገኖች፥ ያነበቧቸው እይመስለኝም። ግን አንድ ሕዝብ ስለራሱ የሚባለውን ቢያንስ ቢያንስ የነቃፊዎቹንና የአድናቂዎቹን ያህል ካላወቀ ጉዳቱ ጥቂት አይሆንም፤ ቤትን ከአፍራሾች ለማስጣል የሚቻለው ነቅቶ በመጠበቅና ማፍረሻውን በመንጠቅ ነው። አንድ ሕዝብ ነቃፊዎቹን ማሳፈር፥ በራሱ አባቶች ሐሳብ መጠቀም፥ ራሱንም ማረም የሚችለው፥ ሐሳብ አፍላቂዎችና ለእምነታቸው የሚሞቱ የሚያኮሩ አባቶች እንደነበሩትና አሁንም እንዳሉት ሲያውቅና ሲያዳምጥ ነው። የውስጥ ነቃፊ ጠንቃ፥ የውጪ ነቃፊ አፍራሽ መሆኑ የታወቀ ነው።

ይህን ሶስተኛ መጽሐፍ ስጀምር በአንድ ቅጽ ላቀርብ ያሰብኩት የገድለ አስጢፋኖሰን ትርጉሜን ብቻ ነበረ። ገድሉ አጭር ስለሆነ፥ ሁለተኛም የሌሎቹን ገድሎች ማስቀረቱ የንቅናቄውን ሙሉ ሥዕል በብዙው የሚያስቀር ሆኖ ስላየሁት ከገድለ አስጢፋኖሰ ጋራ የገድለ አበው ወአንው፥ የገድለ አበክረዙን፥ የገድለ ዕዝራ ትርጉሞቼ አብረው እንዲታተሙ ወሰንኩ። በነዚህ የተወሰንኩት በነሱ መወሰኔ ቀላል ስለሆነልኝና በቂ ስለመሰለኝ ነው። ሌሎቹ ገድሎች ለጊዜው በእጄ የሉም፤ ፈሬንክ ያሳተመው ገድለ አቡነ ኢሳይያስ ስለንቅናቄው እንዳችም የሚያስተምረን ነገር አላገኘሁበትም።

ገድለ አስጢፋኖስ አሁን በስንት ቅጂ እንዳለ በትክክል አይታወቅም። ግን ሶስት ቅጂዎች እንዳሉ እናውቃለን፤ ሁለቱን ሞርዲኒ ከዘገባው ውስጥ ዘርዝሯቸዋል።[42] ከነዚህ አንዱ አሁን Spencer 7 በሚል የመታወቂያ ቁጥር በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጽሐፍት (New York Public Library) የሚገኘው ነው። *Christentum am Nil* በሚባል ካታሎግ ውስጥ Gunda Gunde MS 103 በሚል መታወቂያ ቁጥር እንደተመዘገበው፥ መጽሐፉ እስከ 1964 ዓ. እ. ድረስ በአንቶኒዮ ሞርዲኒ እጅ ነበረ። በ1972 ዓ. እ. ግድም ሚላኖ ከተማ ከአንድ ነጋዴ እጅ ይወድቃል። በመጨረሻ በ1973 ዓ. እ. በአንድ ሀብታም (በስፔንስር) ልገሳ ተገዝቶ አሁን በዚህ በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጻሕፍት ይገኛል። ይህ መጽሐፍ የቅርብ ጊዜ እጅ አልፎ አልፎ እርማት አስገብቶበታል እንጂ፥ በዓሥራ አምስተኛው ምእት ዓመት መጨረሻ ላይ የተቀዳ ስለሆነ ቁጥሩ የጥንት ከሚባሉት ብርቅ መጻሕፍት ነው።[43]

ሁለተኛው ቅጂ በዚያው ዘመን የተቀዳ አሁን በአዲስ አበባ የአርኬዎሎጂ ኢንስቲትዩት ቤተ መጻሕፍት አለ የሚባለው[44] ሳይሆን

42. Mordini, "Il Convento di Gunde Gundiè," p. 50 (no. 103 and 146).

43. ሲኞር ሞርዲኒ የአስጢፋኖሳውያንን ገዳም የጐበኘ ጊዜ አግረ መንገዱን የሚያበለጽጉ አንዳንድ መረጃዎች ሸጉጦ አንጂ፥ ባዶ እጁን አልተመለሰም ማለት ይሆን?

44. Kinefe-Rigb Zelleke, "Bibliography of the Ethiopic Hagiographical Traditions," *JES*, vol. 13, no. 2 (1975), p. 69 (entry no. 48).

አይቀርም። ሶስተኛው ኮንቲ ሮሲኒ ለራሱ ያስቀዳው፥ አሁን ሮማ በሊንቼ ሕዝባዊ አካዴሚ (Accademia Nazionale dei Lincei) ቤተ መጻሕፍት ውስጥ በመታወቂያ ቁጥር 24 የተቀመጠው ነው።[45]

ለዚህ ጥናት የተጠቀምኩት በኒው ዮርኩና በሮማው ቅጂዎች ነው። ገጾቹን የሰጠሁት ግን የኒው ዮርኩን ነው። ቅጂዎቹን በማይክሮፊልም በራሳቸው ወጪ ያስመጡልኝ የኒው ዮርኩን የምሠራበት የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርስቲ የማይክሮፊልም ቤተ መጻሕፍት፥ የሮማውን ፕሮፌሰር ላንፍራንኮ ሪቺ (Professor Lanfranco Ricci) ናቸው። ጥናቴን የመሠረትኩት በኒው ዮርኩ ቅጂ ላይ ነው። የሮማው ያሁኑ ምእት ዓመት (የቅርብ ጊዜ) ቅጂ ከመሆኑ በላይ ከኒው ዮርኩ ቅጂ ጋራ በከፍተኛ ደረጃ ስለሚመሳሰል በኒው ዮርኩ ቅጂ ውስጥ የሚታዩትን ግልጽ ያልሆኑ ቃላት በማብራራት ረገድ አስተዋጽኦው የተመጠነ ነው።

የአዲስ አበባውን ቅጂ ዶ/ር ታየ አሰፋና አቶ ውዱ ጣፈጠ ካሱ ሊያገኙልኝ ብዙ ደክመው እንዳልተገኘላቸው ጸፉልኝ። ቅጂው የጥንት ስለሆነ ለጥናቴ እንድጠቀምበት ብዙ ጓጉቼ ነበረ። በያዝኳቸው ቅጂዎች ውስጥ ያሉ አንዳንድ ግልጽ ያልሆኑ ነጥቦች ምንም እንኳን ትርጉሜን ያልተሟላ ባያደርጉትም፥ የግምት እርማቴን የአዲስ አበባው ምስክር ወይ ያጸድቅልኛል ወይ የተሻለ እርማት ይሰጠኛል ብዬ ተስፋ ጥየበት ነበረ።[46]

ገድለ አበው ወአኃውን የተረጐምኩት ከላይ ከጠቀስኩት በአዲስ አበባ ዩኒቨርስቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የመታወቂያ ቁጥር 496 ተሰጥቶት ከሚገኘው መጽሐፍ ነው። ይህ መጽሐፍ በፊልም ተነሥቶ በምሠራበት HMML በተባለው ቤተ መጻሕፍት በመታወቂያ ቁጥር EMML 4 ይገኛል። የተጠቀምኩት በዚህና ዶክተር ታየ አሰፋ ከኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት አስፈቅዶ በፊልም በላከልኝ ቅጂ ነው። ይኸንን ገድል የተረጐምኩት የአባ አስጢፋኖስን ገድልና ትምህርት የሚደግሙትን የመጀመሪያዎቹን 23 ተኩል ቅጠሎች ዘልዬ ነው። ይኸንን ውሳኔ የወሰድኩት ከተረጐምኩት ራሱን ከቻለው ገድላቸው የተለየ ትምህርት ስላላየሁበት ነው።

ገድለ አበው ወአኃው የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ ቤተ መጻሕፍት የገጽ ቁጥር ሰጥቶ በመታወቂያ ቁጥር EMML 4 በፊልም ካስነሣው ወዲህ ለሁለተኛ ጊዜ የገጽ ቁጥር ተሰጥቶታል። ሁለቱ የተለያዩ ስለሆኑና አንዱን መከተል ስላለብኝ፥ የተከተልኩትና በቅንፍ የሰጠሁት የEMML 4ን ነው። የምተረጐመውን መጽሐፍ ገጽ የምሰጠው የኔን ትርጉም ከግዕዙ ጋራ ለማመሳከር የሚፈልግ ወይም አሻሽሎ ለመተርጐም የሚሻ ካለ እንዲቀናው

45. Stefan Strelcyn, *Catalogue des Manuscrits Éthiopiens de l'Accadwmia Nazionale dei Lincei Fonds Conti Rossini et Fonds Caetani 209, 375, 376, 377, 378,* Roma 1976, p. 88.

46. ሁኔታው ሲኞር ሞርዲኒን ለመውቀስ አያመችም።

በማሰብ ነው። ሆኖም፥ ቍጥር ሰጪው 100 ብሎ 101 በማለት ፈንታ 110 ብሎ እንደቀጠሰና አንዳንድ ጊዜም ቍጥር እንደሚደግም ማስታወስ ያስፈልጋል። ለማንኛውም EMML 4 የተገለጠበትን ካታሎግ ማየት ይረዳል።

የአባ አበክረዙንን ገድል የተረጐምኩት በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጽሐፍት (New York Public Library) በሚገኘው Spencer 7 በተባለው የብራና መጽሐፍ ውስጥ ከአባ አስጢፋኖስ ገድል ቀጥሎ ከተቀዳው ገድል ነው። ሁለቱም ባንድ ዘመን የተቀዱ ስለሆኑ አኩል ጥንታዊ ናቸው። ከላይ እንዳመለከትኩት፥ የአባ አበክረዙንን ገድል ኮንቲ ሮሲኒ በ1910 ዓ. አ. አሳትሞታል። ኮንቲ ሮሲኒ ገድሉን ለጎትመት ያዘጋጀው በዚያው ባሳ-ተመበት በሃያኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ ለሱ ከተቀዳለት ላይ ነው። በዚያ ላይ ግዕዙ የሰዋሰው ስሕተት አለበት፤ (Spencer 7ትም እንደዚሁ ነው)። የኮንቲ ሮሲኒ ጥረት የሚደነቅ ቢሆንም ብዙዎቹን ስሕተቶች ሳያርማቸው ቀርቷል። እንዲያውም አንዳንድ ቦታ ላይ ትክክሉ ግዕዝ ስሕተት እየመሰለው አርማለሁ ሲል አሳስቶታል። ለማንኛውም የኮንቲ ሮሲኒ ጥረት በተለየ ጥቅሶቹን ከመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በመፈለግ ረገድ ጊዜ እንዳላጠፋ ረድቶኛል፤ ለመፈለግ የሞከርኩት እሱ ያላገኛቸውን ነው። ይኸም ሆኖ እኔም ስሕተቶቹን በሞላ ላርማቸው አልቻልኩም፤ ጥቅሶቹንም በተለየ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጪ ከጠቀሷቸው ውስጥ የጥቂቶቹን ምንጭ ላገኝ አልቻለኩም።

የአባ ዕዝራን ገድል ካኩ ካሳተመው ላይ ነው የተረጐምኩት (የማመለክተው ገጽም የሱን ነው)። ጥቅሶቹንም ካኩ እየፈለገ ስላገኛቸው በጥረቱ ተጠቅሜያለሁ።

የገድለ አበው መአጎው ምስክር

ገድለ አበው መአጎው ከፍተኛ የታሪክ ምንጭ ነው፤ አጻጻፉም እንደ ገድል ብቻ ሳይሆን እንደ ታሪክም ነው። ከዚህ ምንጭ እንደምናየው አንደኛ፥ ዛሬ ስማቸው የቀረ ወይም የተለወጠ ብዙ የቦታ ስሞች ያነሣል። ሁለተኛ፥ የደቂቀ አስጢፋኖስ እንቅስቃሴ ትግራይ ላይ ተጫረ እንጂ በሌሎቹም የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገሮች ተቀባይነት አግኝቶ እንደነበረ ይመሰክራል። እንዲያውም የሴም ቋንቋ ተናጋሪዎች ከሚባሉት ክርስቲያኖች (ከአማርኛና ከትግርኛ ተናጋሪዎች) አልፎ "ሌሎችንም" አቅፎ ነበር። *ገድለ አበው መአጎው* የተጻፈው ወይም የተቀዳው እነዚህ "ሌሎች" በምላቸው ኢትዮጵያውያን ጭምር ለመሆኑ ቋንቋው ያሳያል። ምን ማለቴ እንደሆነ የቋንቋ አስተማሪዎች ከሁሉ ቀድመው ይረዱታል። ማንም ሰው ካደገ በኋላ በተማረው (ባላደገበት) ቋንቋ ሲጠቀም ያደገበት የቤተሰቡ ቋንቋ በዚህ በአዲሱ ቋንቋ ላይ ያንጸባርቅበታል። በ*ገድለ አበው መአጎው* ላይ የሆነው ይህ ነው፤ ያፍ መፍቻ ቋንቋው ትግርኛ ወይም አማርኛ ያልሆነ ሰው ቋንቋ አንጸባርቆበታል። ጸሐፊው የትግራይ መነኩሳት ብቻ አልነበሩም፤ የሐዲያ ወይም የወላይታ ወይም የጋሞ ወይም የአናርያ (የበሻ) ወይም የአገው ቋንቋ ተናጋሪዎችም ያሉበት ይመስላል።

የገድለ አበው ወአኃው አሐፊዎችን "ሌሎች" መሆናቸውን የጠረጠርኩት ግዕዙን ካደጉ በኋላ ስለተማሩት ነው። ሌሎቹ የሐዲያ፥ የወላይታ፥ የጋሞ፥ የቦሻ፥ የትግሬ፥ የእማራ ወዘተ. ልጆች እንደሚያደርጉት በሕፃንነታቸው ተምረውት ቢሆን ኖሮ ስሕተቶቹ ሳይደረጉ ይቀሩና የወረስነው የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ "የእማሮችና የትግሬዎች ብቻ ቅርስ ነው" የሚባለው ውሸት ዙፋኑ ሳይደፈር እንደነገሠ ይኖር ነበር።

የእማሮችና የትግሬዎች ሊሆኑ እይችሉም ከምላችው በገድለ አበው ወአኃው ላይ ከሚታዩት ስሕተቶች ውስጥ ለምሳሌ ያህል ጥቂቶቹን ልጥቀስ፤

ወሚማ (*"ወሚመ"* በማለት ፈንታ)
እትዮጵያ (*"ኢትዮጵያ"* በማለት ፈንታ)
ቀለ (*"ቃለ"* በማለት ፈንታ)
ካነ (*"ካነ"* በማለት ፈንታ)
የጠውቁዎሙ (*"ያጠውቅዎሙ"* በማለት ፈንታ)
መርየም/ማርየም (*"ማርያም"* በማለት ፈንታ)
በሀየ (*"በሀየ"* በማለት ፈንታ)
እይሰግድ (*"ኢይሰግድ"* በማለት ፈንታ)
እዋ (*"እወ"* በማለት ፈንታ)
ምሕወረ (*"ምሕዋረ"* በማለት ፈንታ)
ዘተመለኩሱ (*"ዘታመነኰሱ"* በማለት ፈንታ)
ዘንታለ (*"ዘንተለ"* በማለት ፈንታ)
ከማ (*"ከመ"* በማለት ፈንታ)
ዕላተ (*"ዕለተ"* በማለት ፈንታ)
መህራና (*"መህረነ"* በማለት ፈንታ)
ሐዋርየት (*"ሐዋርያት"* በማለት ፈንታ)
ማነንክሙ (*"መነንክሙ"* በማለት ፈንታ)
ወማንገለ (*"ወመንገለ"* በማለት ፈንታ)
ፈነዋ (*"ፈነወ"* በማለት ፈንታ)
እምንቱ (*"እሙንቱ"* በማለት ፈንታ፤ ይኸ እንኳን የትግሬዎች ስሕተት ነው)
እሰማ ማርዓት ማርዓዊ (*"እሰመ መርዓተ መርዓዊ"* በማለት ፈንታ)

ከዚህ የበለጠ ማምጣት ይቢዛል እንጂ እንዲህ ያለው ስሕተት ገጹን ሁሉ ሞልቶታል። ሆኖም እነዚህ ስሕተቶች የተጻፉት ተደጋግመው ቢሆንም ቃላቱ ሁል ጊዜ የሚታዩት ይኸንን መልካቸውን ብቻ ይዘው እይደለም። እንዲያውም አብዛኛውን ጊዜ የተጻፉት በትክክሉ መልካቸው ነው።

እነዚህ የቅርጽ ስሕተቶች ሊባሉ ይቻላል፤ የቃላቱ ቅርጻቸው "ተበላሽቷል።" ስሕተቶቹ በከፍተኛ ደረጃ ሲታዩ ታሪካዊ ብሔራዊ እገልግሎት አላቸው፤ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ የሁሉ እንጂ የተወሰኑ ጎሳዎች ንብረት እለመሆኑን ይመሰክራሉ። በዝቅተኛ ደረጃ ሲታዩ ግን ጉዳት እይጠፋባቸውም፤ የቦታ ስሞችን አስተካክለው አልሰጡንም። መሳሳታቸው

የሚታወቀው ያንኑ ስም ደጋግመው ሲያነሡት የተለያየ ቅርጽ እየሰጡ ስለሆነ ነው። ትክክሉ የትኛው መልኩ ነው? ያልተለመዱ የአንድ አካባቢ ቃላትንም (ለምሳሌ የፍራፍሬዎችን ስም) ሲለጡን በትክክል ለመስጠታቸው ማስረጃ የለንም።

ሌላው ስሕተት ሰዋሰዋዊ ነው፤ *ገድለ አበው* መጎነው ውስጥ ብዙ ጊዜ አንድና ብዙ፥ ወንድና ሴት፥ ሩቅና ቅርብ ይምታታሉ። ለምሳሌ፥ ወይራራ የምትባለዋን (አንስታይ ፆታ) ወንዝ ወታደሮቹ "ሞልታ አገኟት" ለማለት፥ "ወረከብዋ ምልአተ" ወይም "ወረከብዋ በዘመልአት" በማለት ፈንታ "ወረከብዎሙ በዘመልአ" ("ሞልቶ አገኟቸው") ይላል። እንደዚህ ያለ ስሕተት በአማርኛና በትግርኛ ተናጋሪዎች ዘንድ ይኸንን ያህል የተለመደ አይደለም። በትግሬዎች ዘንድ የተለመደ ስሕተት "እሙንቱ" በማለት ፈንታ "እምንቱ" ማለት ነው፤ ይኸም በ*ገድለ አበው* መጎነው በብዙ ይታያል። ማንም የሚያደርገው ስሕተት ዘርፍና ተዛራፊን ማማታት ነው። ይህም በ*ገድለ አበው* መጎነው አልፎ አልፎ ይታያል፤ ለምሳሌ "በወንዚ ውሐ" ለማለት "በማየ ፈለጋ" በማለት ፈንታ "በፈለገ ማያ" ("በውሐዋ ወንዝ") ሲል ይገኛል።

የገድለ አበው መጎነው ጸሐፊዎች ትግሬ ወይም አማራ ብቻ ላለመሆናቸው ማስረጃው ግዕዙ ብቻ ሳይሆን ገለጻውም ምልክት አለበት፤

> (96^ሰ) ከዚያ፥ ይኸ ተንኮለኛ (ዘርአ ያዕቆብ) ቅዱሳኑ (ደቂቀ እስጢፋኖስ) በምድሩ እንዳይኖሩ ባጠበበባቸው ጊዜ እስከ (97^ሀ) ብሔሩ ዳርቻ፥ (ነዋሪዎቹ) ቤታቸው ከዛፍ ላይ ከሆነው እስከ ምድረ ፀጋም (ግራ ምድር) ደረሱ። (የዚህ አገር ሰዎች) አገርና አገር፥ የቅርብና የቅርብ መዋጋት ልማዳቸው ነው። እንዳንዶቹ ምድር ቆፍረው ለሰው፥ ለከብት፥ ለንብረት መኖሪያ ዋሻ ያበጁና ከዋሻው በላይ ቤታቸውን ይሠራሉ። ጦርነት ሲያይልባቸው በየሸንቁሮቹ ይገባሉ። ወደ ክርስቲያኑ ምድር ሲዘምቱ ወንድ ወንዱን ይገድላሉ፥ የዓመት የመንፈቅ ሕፃን እንኳን እይተዉም፤ መነኮሲም ካህንም አይምሩም። ቤተ ክርስቲያናቸውን ይመዘብሩታል፤ ሴቶቻቸውንና ንብረታቸውን ሁሉ ይማርኩና ወደ ሀገራቸው ይመለሳሉ። (ከነሱ ውሰጥ) አንድ ሰው የለው ግድያውን ከዓሥር ካደረሰ እንገቱና እጆቹ ላይ ቀይ ፈትል ያሰራል፤ የደም ምልክት ነው።
>
> በሌላ ላይ ይኸንን ሲሠሩ፥ ቅዱሳኑን ተቀበሏቸው፤ የሚገባውን ደግ ሥራ (ሁሉ) ሠሩላቸው፤ "ከሀገራችን ኑሩ" አሏቸው። እግዚአብሔር (97^ሰ) ለቅዱሳኑ እስከ ጊዜው ዕረፍት ሰለሰጣቸው አመሰገኑት። እዚያ ኖሩ፤ ከተበተኑበትም ተሰባሰቡ። ከዚያ ሀገር ሰዎች ከወንዱም ከሌቱም ብዙዎችን ወደ ትምህርታቸው መለሱ። ከዓለም ወጥተው (መነኮሰው) ለማዕት እስከ መሆን ደረሱ። እግዚአብሔር ያንን ሀገር ለቅዱሳኑ በሚፈልጉት ሁሉ ከፍቶላቸው ቤተ ክርስቲያን እስከ መትከል ደረሱ። የወንድሞቻቸውንም ተዝካር አወጡ።

መቸም ሁሉም በሰማዕት አያልቁም፤ ይኸንን ጽሑፍ ያቆዩልን ከነሱ ውስጥ የተረፉት የትግራይና እነዚህ "የግራ ምድር" ሰዎች ይመስሉኛል።

የመተርጐም ችግር

ከዘመን ብዛት የተነሣ አማርኛ ከግዕዙ እየራቀ በመሄዱ ይሁን፥ ወይም ከላይ በተቸሁት ምክንያት፥ ወይም በሌላ ግልጽ ባልሆነልኝ ምክንያት፥ ገድሎቹን ከግዕዝ ወደ አማርኛ ቃል በቃል ስተረጕማቸው አንዳንድ ቦታ ላይ ሐሳቡ ግልጽ ላይሆን ይቀራል። እንደዚህ ሲሆንብኝ፥ እንዳለ ጥዬው ከማለፍ በቅንፍ () ውስጥ ማሟያ ቃላትና በግርጌ ጎዳግ ማብራሪያዎች ስጥቻለሁ፥ በጣም ጥቂት ጊዜ ደግሞ ግዕዙን የማይተረጕም፥ መልአክቱን ግን የሚጠብቅ አማርኛ አምጥቻለሁ። ቅንፎቹ አንባቢን እንደማያደናቅፉ ተስፋ አለኝ፤ ዘዴው ያቀፏቸውን ቃላት አንጂ ቅንፎቹን አንዳላዩ አያዩ ማንበብ ነው። ይኸም ሁሉ ሆኖ፥ አንዳንድ ላቃናቸው ያልቻልኳቸው ዓረፍተ ነገሮች ቀርተውኛል።

ትርጕማቸው ከሚያስቸገሩ ቃላት ውስጥ ከዚህ ቀጥሎ ያሉት ይገኙባቸዋል፤

"ሀገር"፥ "ምድር"፥ "ብሔር"፤ ምንጮቹ አንድን ቦታ "ሀገር"፥ ወይም "ምድር"፥ ወይም "ብሔር" ሲሉት የቦታውን ሁኔታ (ማለት፥ ጥበት ስፋቱን፥ ወይም የሰዉን ስፈራ) ስለማላውቀው እንዳለ ለመተው ሞክሬያለሁ። ግን ያንኑ ቦታ አንድ ምንጭ ለምሳሌ "ሀገር" ሲለው ሌላው "ብሔር" ብሎት ይገኛል። "ሀገር" በመሠረቱ "ከተማ"፥ "መንደር" ሲሆን፥ ክፍለ ሀገርንም (ቀበሌን፥ ወረዳን፥ አውራጃን፥ ጠቅላላውን ሀገርም) "ሀገር" ብለውት ይገኛል። ስለዚህ እነዘህ ቃላት የሚያመለክቱትን ቦታ በአጠራሩ ሁኔታውን ማወቅ የሚቻል አይመስለኝም። "ብሔር" ትርጕሙ "ሀገር" ሲሆን በብዙ ቊጥር "በሐውርት" ሲል "ሕዝቦች" ማለትም ይሆናል። "ምድር" ብቻ ነው ሕዝብን የማያመለክት።

መካን፤ ("ካ" ላይጠብቅ) የመካን ጥሬ ትርጕሙ "ቦታ" ነው። በተጨማሪ ዛሬ "ማእከል" የምንለው፥ (እንደ ገዳም ያለ) "የትምህርትና የሃይማኖት ቦታ" (ለምሳሌ "መካነ ሥላሴ")፥ "የንጉሥ እና የጳጳስ ግቢ" ሁሉ "መካን" ይባላሉ።

መኰንን/መኮንን፤ ቃሉ የተገኘው "ኰነነ/ኮነነ" ከሚለው የግዕዝ ግስ ሲሆን ትርጕሙ እንደኛ፥ "ፈረደ"፥ "ዳኘ" ("እንዳይፈረድባችሁ አትፍረዱ" ማቴ 7፡ 1)፤ ሁለተኛ፥ "(አገር) ገዛ"፥ "(አገር) አስተዳደረ" ነው። "**መኰንን/መኮንን**" ማለት "ዳኛ"፥ "ፈራጅ"፥ "ገዢ"፥"አስተዳዳሪ" ማለት ነው። እዚህ መጽሐፍ ውስጥ የተረጎምኩት "ሀ/አገረ ገዢ" እያልኩ ነው። "**መኰንን** " የሚሉት የጠቅላይ ግዛት/የአውራጃ አስተዳዳሪውን ነው፤ ለምሳሌ፥ "መኰንነ ትግራይ"፥ "መኰንነ ፈጸጋር" ይላል። የወረዳ ገዢዎችን "ስዩም" ነው የሚሏቸው፤ ይኸንን "ሹም" እያልኩ ተርጕሜዋለሁ።

ሜጎበር፤ ሜጎበር የሚሉት የአንዱን ገዳም መነኮሳት ነው። በእንግሊዝኛ "ኮሚዩኒቲ" የሚባለው ነው።

ሜጎደር፤ ቃሉ "ነደረ" "አደረ" ከሚለው ግስ የወጣ ሲሆን ትርጕሙ "መኖሪያ" ማለት ነው። መነኮሳቱ የግል መኖሪያቸውን (በአትም ሆነ ጸማአት ወይም በገዳሙ ውስጥ ያለውን የግል መኖሪያ) ሜጎደር ይሉታል።

ምሥዋዕ፤ "ሠውዐ" "ሠዋ" ከሚለው የግዕዝ ቃል የወጣ ሲሆን÷ ትርጉሙ "መሠዊያ" ማለት ነው:: በብሉይ ዘመን እንስሳት ይሠዉበት የነበረው ነው፤ በሐዲስ (በክርስትና) ዘመን በእንስሳቱ ቦታ ቊርባን (ሥጋ ክርስቶስ) ተተክቷል::

ሠራዊት፤ የዚህ ቃል ጥሬ ትርጉም "ሕዝብ" ነው፤ የወታደርን ሕዝብ ብቻ የሚያመለክት አይደለም:: በአማርኛም ቢሆን ባለመሣሪያውን ሠራዊት "የጦር" በሚል ቃል ካላብራራነው ብቻውን ባለመሣሪያ ወታደርን አያመለክትም፤ "የጦር" ሠራዊት ማለት ይኖርብናል:: (መሣሪያው "ጦር" መሆኑ ስለቀረ "ጦርነት"÷ "የጦር ሠራዊት" የሚሉት ቃላት ሁሉ አርጅተዋል):: እንግዲህ ምንጮቹ "ሠራዊት" ሲሉ ወይ "ሕዝብ" ወይም "የጦር ሠራዊት" ማለታቸው ሊሆን ይችላል::

"ስብሐት" እና "አኰቴት"፤ እነዚህ ሁለት ቃላት "ምስጋና" በሚለው ትርጉማቸው ሲመሳሰኩ÷ "ስብሐት" ከምስጋና ጨመር ያደርጋል፤ "ክብር"ን÷ "ከፍ ከፍ ማድረግ"ን ይጨምራል:: ስለዚህ "አኰቴት"ን እየተረጐምኩ÷ "ስብሐት"ን እንዳለ ትቸዋለሁ::

"በአት" እና "ጸማአት"፤ እነዚህ ሁለት ቃላት ተመሳሳይነት አላቸው:: ባሕታውያን የሚደበቁባት "ዋሻ"÷ "ጉሮኖ" ሲሆኑ ካስፈለገ "ጓዳ" እና "ጎጆ"ም በ"በአት"ነት እና "ጸማአት"ነት ያገለግላሉ:: ከዘጠኙ ቅዱሳን አንዱ "አባ ጳንጠሌዎን ዘጸማአት" ይባላሉ፤ ከዋሻቸው አይወጡም ነበር:: ንጉሥ ካሌብ ወደ ብሔረ ሳባ ሲዘምት እዚያው አዋሻቸው ውስጥ ሆነው ነው የጸለዩለትና የባረኩት::

"ተግሣጽ" እና "ምዕዳን"፤ እነዚህ ሁለት ቃላት ተፈራራቂዎች ሲሆኑ ትርጉማቸው "ምክር"÷ "መጽናኛ ትምህርት"÷ "ስብከት" ማለት ነው:: እንዳሉ የተውኳቸው ምናልባት ለኔ ያልታየኝ ልዩነት ሊኖርባቸው ይችላል ብዬ በማሰብ ነው::

ነጋዲ፤ ("ጋ" ሳይጠብቅ) የተቀደሰ ቦታ ጎብኝቶ ለመጽደቅ ወይም ሸቀጥ ካንዱ አገር ወዳንዱ አገር እየወሰደ ለመሸጥ የሚጓዝ ማለት ነው:: "ነጋዴ" ("ጋ" ጠብቆ) የሚለው ቃል ከዚህ ጋራ ግንኙነት አለው:: የተቀደሰ ቦታ ጎብኝቶ ለመጽደቅ የሚጓዘውን ዐረቦች "ሓጅ"÷ እንግሊዞች "ፒልግሪም" ይሉታል::

አረሚ፤ "የአረሚ" ዋና ትርጉሙ "አረመኔ"÷ "የሚተዳደርበት የሃይማኖት ሕግ የሌለው" ማለት ነው:: ምንጮቹ ግን እስላሞቹንም "አረሚ" ይሏቸዋል:: ዓረቦች "ካፊር" እንደሚሉት ነው::

አቡን፤ በአሁኑ ጊዜ ይህ ቅጽል የሚሰጠው ለጳጳስ ብቻ ነው:: ቀደም ብሎ ግን የመነኮሳት በተለየም የጻድቃን መነኮሳት መጠሪያ ነበረ:: ለምሳሌ÷ አቡነ ተክለ ሃይማኖት÷ አቡነ ገብረ መንፈስ ቅዱስ÷ አቡነ ኢየሱስ ሞአ ጳጳሳት አልነበሩም:: ደቂቀ አስጢፋኖስም አባቶቻቸውን "አቡነ እገሌ" የሚሉት ይኸንኑ ልማድ ተከትለው ነው እንጂ ጳጳሶች ስለሆኑ አይደለም፤ ጳጳሶች አልነበሩም:: ቃሉ ምናልባት ታሪክ ሳይኖረው አይቀርም፤ ግብጾች መነኰሴን "አቡነ አገሌ"÷ ጳጳስን "አንባ አገሌ" ነው የሚሉት:: እኛም ዘንድ

በአንድ ዘመን መነኮሴን "አቡነ አገሌ"÷ ጳጳስን "አንባ አገሌ" ብለን ይሆናል። ዛሬ ጳጳስን "አንባ አገሌ" የማንል ይመስላል፤ ግን እንላለን። ብቻ "አንባ" ውስጥ ያለችው "ን" አጠገቧ ባለው "ባ" ተውጣ ቃሉ "አባ" ሆኗል። ጳጳሳት "አባ አገሌ" ይባላሉ።

"ገዳም"÷ "ዱር"÷ "ምድረ በዳ"÷ "ደብር"፤ እነዚህ ቦታዎች በመነኮሳት ዓይን የሚመሳሰሉበት ነገር አላቸው፤ የ"ሀገር" ተቃራኒዎች ናቸው። ሀገር የሚያመለክተው ሰው ያለበትን ምድር ሲሆን እነዚህ ቃላት የሚያመለክቱት ሰው የሌለበትን ነው። መነኮሴ ለመሆን የሚፈልግ ሰው ከሀገር ወጥቶ ወደ "ገዳም"÷ "ዱር"÷ "ምድረ በዳ"÷ "ደብር" ይሄዳል። ከጊዜ በኋላ÷ "ዱር" እና "ምድረ በዳ"÷ ባሕታውያን መነኮሳት በተናጠል ብቻቸውን የሚኖሩባቸው ሲሆኑ÷ "ገዳም" እና "ደብር"÷ መነኮሳት በማኅበር የሚኖሩባቸው መካናትን የሚያመለክቱ ሆነዋል። "ደብር" በመሠረት ትርጕሙ "ተራራ" ማለት ነው። መነኮሳት ከሰው ለመራቅ ከተራራ ላይ እየወጡ ስለሚኖሩ÷ ተራራው ገዳም የሚል ትርጕም አተረፈ። ሁለተኛም÷ ንጉሥና ጳጳስ ያወቋቸውና ያከበሯቸው ገዳማት መካናቸው ከተራራ ጫፍ ላይ ባይሆንም÷ "ደብር" ተባሉ። ግሥም አለው፤ "ንጉሥ እገሌ የደበረው ገዳም" ይባላል። በመነኮሳት ዓለም "ደብር" ሁሉ "ገዳም" ነው፤ "ገዳም" ሁሉ ግን "ደብር" አይደለም።

ጻማ፤ "ጻማ" ማለት "ድካም" ማለት ሲሆን መነኮሳት እግዚአብሔርን ለመለማመጥ ራሳቸውም ሆኑ ሌሎች የሚያመጡባቸው መማቀቅ ነው፤ ለጽድቅ ሲሉ ሰውነታቸው ድቅቅ እስኪልና እስኪደክም ድረስ ይጸማሉ፤ ለሃይማኖታቸው በእሰር ቤት ይማቅቃሉ። የሰማይ ቤቱ ዋጋ በጻማው መጠን እንደሆነ ይታመንበታል። ጻማ "የድካም ፍሬ" ማለትም ይሆናል። "ጻማችንን ቀሙን" ማለት ደክመን በላባችን ያገኘነውን ወሰዱብን" ማለት ነው።

ጽድቅ፤ የ"ጽድቅ" ትርጉሙ "እውነት" ነው። "የጽድቅ ሥራ" ሲባል ግን መንግሥተ ሰማያት ለመግባት የሚሠራ እግዚአብሔር የሚወደው በጎ ሥራ ማለት ነው፤ በአማርኛ ተለምዷል፤ "ጽድቅና ኮነኔ ቢኖርም ባይኖርም÷ ክክፉት ደግነት ሳይሻል አይቀርም" ይላል ደራሲ።

ፈላሲ፤ መነኮሴን ግዕዙ ፈላሲ ይለዋል። ዓለምን ለቅቆ የሄደ ማለት ነው። "መነኮሴ" ከግሪክ ቋንቋ የተወሰደ ቃል ነው።

እነዚህ አንዳሉ የተውኳቸው ቃላት ሁሉ ያማርኛ ቃላት ሆነው ቢቀሩ ምኞቴ ነው። በሊቃውንቱ ዘንድማ ሁልጊዜም ናቸው።

ደብረ ብርሃን

መቅድሜን ሳረቅ÷ የደብረ ብርሃንን "የስያሜውን ታሪክ ቀጥሎ የማቀርበውን መግቢያ አደመድምበታለሁ" የሚል ቃል ገብቼ ነበረ። ቃሌን ከዚህ በታች ባለው ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ታሪክና ከታተመው ተአምረ ማርያም ውስጥ ያገኘሁትን በአማርኛ ተርጉሜ በማቅረብ ልጠብቅ፤

ከጥቂት ጊዜ በኋላ ለእግዝእትነ ማርያምና ለልጇ መስቀል አንሰግድም የሚሉ ደቂቀ እስጢፋ ተነሡ። ስለዚህ ንጉሡ (ዘርአ ያዕቆብ) ከፊቱ አቁሟቸው የሚሉትን ጠየቃቸው። ከራሱ ሊቃውንት ጋራ ሆኖ ተከራክሮ ረታቸው፤ አስፈረደባቸውም። ግን (ቢረቱም) ክፋታቸውን አልተዉም። ስለዚህ ንጉሡ ሕዝበ ክርስቲያኑን ሁሉ ሰብስቦ እንዲፈርዱባቸው አዘዘ።[47]

በዚያ ወራት አባ ማቴዎስ የሚባለው የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳሳት መልእክተኞች በኢትዮጵያ ነበሩ።[48] እነዚህም መልእክተኞች ፫ት ነበሩ። እንዱ ሹመቱ ከቅስና ማዕርግ የሚበልጥ ቆሞስ ሆኖ የተመረጠ፥ ጸሎትና ጾምን የሚወድ፥ የሐዲስና የብሉይን መጻሕፍት ዐዋቂ ሽማግሌ መነኮሴ ነበር። ፪ተኛው መጻሕፍት ዐዋቂ፥ በምንኵስና ያለ፥ የተመረጠ ሽማግሌ ዲያቆን ነበር። ፫ተኛውም ዲያቆን ነበር። የመጡት ለኢትዮጵያ ንጉሥ ለዘርአ ያዕቆብ የምሥራች ሊነግሩት ከሊቀ ጳጳሳቱ (ከአባ ማቴዎስ) እና ከግብጽ ሡልጣን[49] ዘንድ ተልከው ነበር፤ ምክንያቱም የግብጽ ሡልጣን የግብጽ ክርስቲያኖች የተዘረፉባቸውንና የፈረሱባቸውን ቤተ ክርስቲያኖቻቸውን መልሰው እንዲሠሩ፥ ያረጁትንም እንዲያድሱ ፈቅዶላቸው ነበር።[50] ሊመጡ ለንጉሡ ስጦታ ከሊቀ ጳጳሳቱ ዘንድ ፫ት ታቦቶች፥ ሕፃን ልጇን ይዛ ወደ ደብረ ቊስቋም እንደሄደች አድርገው በወርቅ የሠሩትን የእመቤታችንን ሥዕል፥ በወርቅ የተሠራ የወልደ እግዚአብሔር የስቅለቱን ሥዕል፥ በወርቅ የተሠራ የሊቀ መላእክት የቅዱስ ሚካኤልን ሥዕል፥ ብዙ የሜሮን ዘይትም አመጡለት።

---

47. Jules Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb et Ba'eda Mâryâm*, pp. 69-70.

48. አባ ማቴዎስ (ዳግማዊ) የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳሳት የነበሩት በ1453-1465 ዓ. እ. ነው።

49. የዚያን ጊዜው የግብጽ ሡልጣን ጀቅማቅ ነበር፤ የገዛው በ1438-1453 ዓ. እ. ነው። Taddesse Tamrat, *Church and State*, pp. 261-264.

50. ታሪኩ ከቅድስት ማርያም ተአምር አንዱ ነው፤ ዝርዝሩን *ተአምረ ማርያም*፥ ገጽ 73-79 እና ከላይ በጎዳግ ቊ. 49 ከተሰጠው ከታደሰ ታምራት መጽሐፍ ውስጥ ማንበብ ይቻላል። የሆነው ባጭሩ እንዲህ ነው፤ ላይላይ ግብጽ ክርስቲያኖቹ ሰንደፋ ከሚባል ቦታ ደብረ ምጥማቅ (ዴር አል-መግጠስ) በምትባል የቅድስት ማርያም ቤተ ክርስቲያን በያመቱ ግንቦት ማርያምን አምስት ቀን ሙሉ በታላቅ ክብር ሲያከብሩ እመቤታችን ትታይ ስለነበረና፥ ምናልባትም ከሠራችው ተአምራት አንዱ እስላሞቹን ስላስቆጣቸው ሊሆን ይችላል፥ በሡልጣን በርስበይ ትእዛዝ ቤተ ክርስቲያኗን አፈረሷት። ሡልጣኑን "አሽራፍ ንጉሠ ምስር" እንለዋለን፤ አል-መሊክ አል-አሽራፍ ሰይፉ አድ-ዲን በርስበይ (1422-1438 ዓ. እ.) ማለታችን ነው። የዘመኑ ሊቀ ጳጳሳት አባ ዮሐንስ (1428-1452 ዓ. እ.) በክርስቲያኖቹ ላይ የደረሰባቸውን በደል ለአፄ ዘርአ ያዕቆብ ላኩበት። ዘርአ ያዕቆብ ለሡልጣኑ፥ "እዚህ (ኢትዮጵያ) ያሉትን እስላሞች ማንም አይነካቸውም። ሌላው ቀርቶ እንደ ሌላው ሕዝብ ግብር

(ንጉሡ) እነዚያን የሊቀ ጳጳሳቱን መልክተኞች ግብጻውያን÷ "ለመቤታችን ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል እንሰግድም" በሚሉት ላይ እንዲፈርዱ አዘዛቸው:: የሊቀ ጳጳሳቱ መልእክተኞች እነዚህን ክሓዲዎች መረመሯቸው:: ካህናቱ÷ መዘምራኑ÷ ንቡረ እዶቹ÷ ሠራዊቱ ሁሉ በተሰበሰቡበት÷ "ክርስቲያን ሆናችሁ ሳለ ለበጀ መንገድ ድንግል እመቤታችን ማርያምና ለልጅዋ መስቀል ለምን አትሰግዱም? በጀ መንገድ ድንግል እመቤታችን የእምላክ እናት እንደሆነች አታውቁምን? ለልጅዋ መስቀልስ ለምን አትሰግዱም? ክርስቶስ በሱ ላይ እንደተሰቀለና በመስቀሉም እንደዳንን አታውቁምን?" ሲሉ ጠየቋቸው::

ከሓዲዎቹ÷ "እኛ ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል እንሰግድም" አሉ:: በድንጋይ እንዲወገሩ ፈረዱባቸው:: የፊረንጅ÷ የቍስጥንጥንያ÷ የሶርያም[51] ሰዎችም ከዚያ ስለነበሩ በክሓዲዎቹ ላይ በድንጋይ እንዲወገሩ ፈረዱባቸው:: የክርስቲያኖቹ ጉባኤም÷ "በድንጋይ ሊወገሩ ይገባል" አለ:: ፍርድ ተፈርዶ ሲያልቅ ንጉሡ ከሓዲዎቹ በድንጋይ እንዲወገሩ አዘዘ:: (ወታደሮቹ) የክርስቲያኖቹ ጉባኤ እንዳዘዛቸው የተፈረደውን ፈጸሙ:: በየካቲት ፪ቀን በዕለተ ዓርብ ወገሯቸው::

እነዚህን ከአይሁድ ጋራ እንድ የሚሆኑ ከሓዲዎች በወገሯቸው በ፴፯ ቀን እግዚአብሔር ስለ እናቱ በጀ መንገድ ድንግል እመቤታችንና ስለ ክቡር መስቀሉ መጋቢት ፲ቀን÷ በክርስቶስ

እንኳን እናስገብራቸውም... እናንተ ግን የሃይማኖት ነፃነት ትገፍፋላችሁ" የሚሉ ቃላትና ሠልጣኑ የማይሰማ ከሆነም ለመበቀል እንደሚችል የሚያመለክት ጠንካራ ደብዳቤ ጻፈለት:: ለግብጻውያን ክርስቲያኖች ማጽናኛ ትሆን ዘንድም በፈረሰችው ቤተ ክርስቲያን ስም እዚህ ኢትዮጵያ እጉላ ላይ "ደብረ ምጥማቅ" የምትባል ቤተ ክርስቲያን ሠራ:: በዚያ ላይ÷ በዚያን ጊዜ የአደሉን ንጉሥ በድላይን ድባቅ መምታቱ በክርስቲያኑ ዓለም ሰለተሰማ ሠልጣን ጀቅማቅ ተደናግጦ ከሊቀ ጳጳሳቱ ጋራ ቶሎ ታረቀ:: መልእክተኞቹ ወደ ኢትዮጵያ የመጡት ያንን ብሥራት ለማድረስ ነው::

51. "የፊረንጅ÷ የቍስጥንጥንያ÷ የሶርያ" የሚለው "የሮማ የካቶሊኮች÷ የግሪክ አርቶዶክሶች÷ የሶርያ ተዋሕዶዎች" ማለቱ ነው:: "የፊረንጅ (ካቶሊኮች)÷ የቍስጥንጥንያ (የእስጥምቡል አርቶዶክስ ግሪኮች)÷ የሶርያም (ያዕቆባውያን ተዋሕዶ አርቶዶክስ) ሰዎችም" የሚላቸው ለሌላ ሌላ ጉዳይ የመጡና እንዳጋጣሚ እዚያ የተገኙ መሆን እለባቸው:: ሌላ ጊዜ ከሌሎች ሊቃውንት ጋራ ስለሌላ ጉዳይ ሲከራከር ሊቃውንቱ የሱን እምነት÷ "ይህን የሚያስተምሩ ከኢትዮጵያውያን በቀር በግብጻውያንም በሮማውያንም ዘንድ የሉም" ብለውበት ስለነበረ÷ እነዚህን የውጭና የሌላ ሃይማኖት እንግዶች የዘረዘራቸው÷ "ለቅድስት ማርያም ሥዕልና ለክቡር መስቀል የምንሰግድ እኛ ብቻ አይደለንም" ለማለት ይመስላል:: Getatchew Haile, "The Homily of *Aṣe* Zär'a Ya'əqob of Ethiopia in Honour of Saturday," *Orientalia Lovaiensia Periodica,* vol. 13 (1982), p. 210.

መስቀል በዓል ዕለት÷ ስኞ ሌሊት ድንቅ ተአምር ሠራ። በንጉሥ አደባባይ ላይና ከንጉሥ አደባባይ ሩቅ አስከሆነ ቀበሌ ድረስ ትልቅ ብርሃን ወጥቶ እንደ ጐርፍ ፈሰሰ። ያም ብርሃን በቤተ ክርስቲያኖች ላይ÷ በልብሳቸው÷ በውስጥ መጋረጃቸውና በውጭው በሐር መጋረጃ÷ በጥጥ መጋረጃም ላይ ተገለጠ። ዳግመኛም ያ ብርሃን በሰዎች ድንኳን ውስጥ÷ በመጋረጃቸው ላይ÷ በሚለብሱት ልብሳቸው ላይ÷ በሚታጠቁበት ትጥቃቸው ላይ÷ በአቃውም ሁሉ ላይ ሰፍኖ ታየ። በንጉሥ ሰፈር ታላቅ ደስታ ሆነ።

ያ ብርሃን እየታየ ብዙ ቀን ቆየ። የብርሃኑ መልክ የአሳት ነበልባል ይመስላል። ነገር ግን አያቃጥልም። ሰውንም ሲቀርበው ፊቱን ያበራዋል። ብርሃኑን ማየት ልብ ያስደስታል።[52]

ስለዚህ ያችን (ኢባ የምትባለዋን) ቦታ ሁሉም ወደዳት፤ (ንጉሡ) ደብረ ብርሃን ብሎ ጠራት።[53]

ንጉሡ የጥንት ስሟ ኢባ የነበረውን ቦታ ደብረ ብርሃን ቢሳትም ደቂቀ እስጢፋኖስ "ሀገረ ደም" ይሏታል።[54]

---

52. *ተአምረ ማርያም*÷ ገጽ 112-117።

53. Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb*, pp. 70-71. ብርሃን መታየቱን እስጢፋኖሳውያንም መዝግበውታል። ምክንያቱን ግን የእግዚአብሔር ቁጣ አንጂ የእግዚአብሔር ምሕረት አይሉትም።

53. EMML 4, f.112a, እዚህም ገጽ 183።